МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Кафедра української літератури, українознавства та методик їх навчання
Кафедра соціальних і правових дисциплін

УКРАЇНОЗНАВСТВО: ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА, ГРОМАДЯНСТВО

Методичні рекомендації
до практичних занять та самостійної роботи

Укладачі: Валентина ГОНЧАРУК, Дар'я КОВАЛЬ

Умань
Візаві
2024

УДК 39(=161.2)(072)
У45

Рецензенти:

Сивачук Н. П., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання, керівник науково-дослідної лабораторії «Підготовка студентів-філологів до українознавчої роботи в школі», Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини;

Йовенко Л. І., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини;

Циганок О. О., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини;

Бержанір А. Л., кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних і правових дисциплін, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини;

Запорожець М. О., кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальних та правових дисциплін, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Рекомендовано до друку вченою радою факультету філології та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 5 від 27 листопада 2024 р.)

Українознавство: історія, культура, громадянство : метод. рек. до
У45 практ. занять та самост. роботи / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Каф. укр. літ., українознавства та методик їх навчання, Каф. соціальних і правових дисциплін ; уклад.: Валентина Гончарук, Дар'я Коваль. – Умань : Візаві, 2024. – 70 с.

Пропоноване видання містить основні питання та завдання до практичних занять і самостійної роботи, теми індивідуальних науково-дослідних завдань і вимоги до їх виконання, список рекомендованої літератури та інформаційних джерел, підготовлених для здобувачів вищої освіти ОС «бакалавр».

УДК 39(=161.2)(072)

© Гончарук В. А., Коваль Д. С., уклад., 2024

ЗМІСТ

ВСТУП. Мета й завдання навчальної дисципліни……...5

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ……8

ТЕМИ ЛЕКЦІЙ……..*13*

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ……...14

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. УКРАЇНОЗНАВСТВО: ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ ……..14

***Практичне заняття № 1. Тема.* Український етнос у часі та просторі: походження, розселення. Націогенез українців……14**

***Практичне заняття № 2. Тема.* Етнографічні та антропологічні особливості українців. Етнічний склад населення України. Феномен України. 16**

***Практичне заняття № 3. Тема.* Національний характер і ментальність українців. 18**

***Практичне заняття № 4. Тема.* Календарна обрядовість українців: зміст, ритуально-міфологічна основа 21**

***Практичне заняття № 5. Тема.* Сімейна обрядовість українців. Родинні цінності.....23**

***Практичне заняття № 6. Тема.* Народні ремесла та промисли, види декоративно-прикладного мистецтва українців. 29**

***Практичне заняття № 7. Тема.* Традиційне народне вбрання українців і його символіка. 32**

***Практичне заняття № 8. Тема.* Традиційне народне житло українців як феномен культури.. .....34**

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ: ТРАДИЦІЇ І СУЧАСНІСТЬ……..37

***Практичне заняття № 9. Тема.* Теоретичний аналіз концепції громадянського суспільства: історія і сучасний стан.....37**

***Практичне заняття № 10. Тема.* Суспільство як система, що розвивається 39**

Практичне заняття № 11. Тема. **Інститути громадянського суспільства 40**

Практичне заняття № 12. Тема. **Конституційні правовідносини. Загальна характеристика прав дитини 41**

Практичне заняття № 13. Тема. **Інститут релігії та церкви в умовах громадянського суспільства 43**

Практичне заняття № 14. Тема. **Держава як політично-організоване суспільство.....44**

Практичне заняття № 15. Тема. **Правова держава і громадянське суспільство.....45**

Самостійна робота (завдання) 46

Індивідуальні навчально-дослідні завдання..... ..48

Питання для підсумкового контролю.....53

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА……..61

ВСТУП

Мета й завдання навчальної дисципліни

Мета: формувати професійні компетентності здобувачів вищої освіти на основі знань про етногенетичні процеси на території України, історичний досвід її націє- та державотворення, своєрідність етнокультурних і етноментальних ознак українців, особливості становлення й функціонування громадянського суспільства в Україні.

Завдання:

- критично осмислювати основні концепції етногенезу українців, аналізувати історичний досвід націє- та державотворення в Україні;
- поглибити знання про світоглядні засади, ментальні особливості та онтологічні характеристики української культури;
- формувати уявлення про гуманістичний світогляд як основу української духовності, моральних, культурних і наукових цінностей українців;
- аналізувати найновіші дослідження з фольклору, міфології, релігії, філософії українців, критично сприймати українознавчу інформацію із різних джерел;
- розширити знання про етнографічну своєрідність та антропологічні риси українців, семіотичний зміст українського народного мистецтва;
- виховувати повагу до прав і свобод людини в Україні, враховувати їх під час прийняття рішень, розв’язання конфліктних ситуацій;
- розширити знання про цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, інструменти демократичної правової держави та можливості використання їх у професійній та громадській діяльності;
- розвивати здатність до активної участі в суспільних процесах, конструктивної взаємодії на засадах соціального партнерства, ефективної життєдіяльності у правовій демократичній державі;

- виховувати національну свідомість, громадянські якості й патріотизм, формувати здатність до вираження національної культурної ідентичності, власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва;
- усвідомлювати місце українського народу в міжкультурних взаєминах, формувати здатність цінувати різноманітність і мультикультурність суспільства та орієнтувати здобувачів на активну участь у міжкультурній взаємодії.

Компетентності та результати навчання за освітньою програмою

Компетентності:

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, до застосування знань у практичних ситуаціях.

ЗК5. Здатність діяти автономно, приймати обґрунтовані рішення у професійній діяльності і відповідати за їх виконання, діяти відповідально і свідомо на основі чинного законодавства та етичних міркувань (мотивів).

ЗК6. Здатність до міжособистісної взаємодії та роботи у команді у сфері професійної діяльності, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня.

ЗК7. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК8. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та значення у розвитку суспільства, техніки і технологій.

ЗК10. Здатність поважати різноманітність і мультикультурність суспільства, усвідомлювати необхідність рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.

ФК8. Здатність до суб'єкт-суб'єктної (рівноправної та особистісно-зорієнтованої) взаємодії з учнями в освітньому процесі, залучення батьків до освітнього процесу на засадах партнерства.

ФК13. Здатність орієнтуватися в українському літературному процесі на тлі світового (від давнини до сучасності), уміння

використовувати здобутки українського письменства для формування національної свідомості, світогляду учнів, їхньої моралі, ціннісних орієнтацій в сучасному суспільстві.

ФК16. Здатність взаємодіяти зі спільнотами (на місцевому, регіональному, національному, європейському й глобальному рівнях) для розвитку професійних знань і фахових компетентностей, використання практичного досвіду й мовно-літературного контексту для реалізації цілей освітнього процесу в закладах середньої освіти.

Результати навчання:

РН7. *Демонструє* знання основ фундаментальних і прикладних наук (відповідно до предметної спеціальності), *оперує* базовими категоріями та поняттями предметної області спеціальності.

РН11. *Виявляє* навички роботи в команді, адаптації та дії у новій ситуації, *пояснює* необхідність забезпечення рівних можливостей і дотримання гендерного паритету у професійній діяльності.

РН13. *Демонструє* знання основних положень нормативно-правових документів щодо професійної діяльності, обґрунтовує необхідність використання інструментів демократичної правової держави у професійній та громадській діяльності та прийняття рішень на засадах поваги до прав і свобод людини в Україні.

РН18. *Застосовує* різні види аналізу художнього твору, визначає його жанрово-стильову своєрідність, місце в літературному процесі, традиції й новаторство, зв’язок твору із фольклором, міфологією, релігією, філософією, значення для національної та світової культури.

РН19. *Використовує* гуманістичний потенціал української мови та літератури для формування духовного світу юного покоління громадян України.

РН23. *Має* критичне мислення, творчо використовує різні теорії й досвід (український, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань, знає мовно-літературний контекст та реалізує його в освітньому процесі.

РН25. *Уміє* здійснювати міжкультурну комунікацію і долати міжкультурні бар’єри на основі знання особливостей, цінностей, властивих культурам країн мов, що вивчаються, а також знання світоглядних засад, ментальних особливостей та онтологічних характеристик української культури.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Українознавство: історія та культура України

Тема 1. Теоретико-методологічні засади українознавства. Предмет, мета і завдання навчального курсу «Українознавство». Загальна характеристика термінів навчального курсу. Складові частини українознавства та їх характеристика. Становлення українознавства як науки. Джерела українознавства та його зв'язки з іншими науками. Актуальні проблеми і перспективи розвитку українознавства. Етапи розвитку українознавства та їх характеристика. Вітчизняні та зарубіжні центри українознавства. Видатні особистості України та їх внесок у розвиток українознавчої науки (Ф. Вовк, П. Чубинський, М. Драгоманов, М. Костомаров, М. Сумцов, М. Грушевський, І. Франко, С. Смаль-Стоцький, С. Єфремов, В. Вернадський, О. Потебня, В. Кубійович, З. Кузеля, А. Кримський та ін.). Філософія українознавства у працях Сергія Подолинського, В'ячеслава Липинського, Миколи Руденка, Федора Моргуна. Діяльність українознавчих інституцій кін. XX – поч. XXI ст.

Тема 2. Український етнос у часі та просторі. Націогенез українців. Українська національна ідея: становлення і розвиток. Етногенез українського народу. Основні концепції і теорії етногенезу українців. Націогенез українців як вища форма розвитку народотворення, процесу консолідації етносу, суспільства, держави. Етнічні й географічні назви української землі. Історія українського державотворення. Поняття про національну ідею, національну свідомість. Значення вивчення проблеми національної свідомості в консолідації української нації.

Тема 3. Етнографічні та антропологічні особливості українців. Поняття «етнічна територія українців». Етнографічне районування України: а) Центрально-Східний (Південно-Східний) регіон; б) Північний (Поліський) регіон; в) Західний (Південно-Західний) регіон. Етнографічні групи українців. Особливості традиційної народної культури етнографічних груп українського

народу. Етнічний склад населення України. Антропологічні типи українців.

Тема 4. Феномен України. Сім «чудес-загадок» України (за дослідженням О. Братка-Кутинського «Феномен України»). Природа України як формотворчий чинник, суб'єкт та об'єкт людського досвіду. Проблема злитості – розділеності людини і природи. Пасіонарність української землі (за Л. Гумільовим, О. Братком-Кутинським). Державна символіка України (герб, гімн, прапор). Семантика тризуба як державного символу України (за дослідженням О. Братка-Кутинського «Феномен України»). Українська народна флористична та зооморфна символіка.

Тема 5. Національний характер і ментальність українців. Поняття про національний характер і ментальність. Особливості характеру та ментальності української нації (антеїзм, кордоцентризм, софійність за Г. Сковородою, П. Юркевичем та ін.). Етнічні складники українського характеру. Життєва місія кожного українця («думка» – «слово» – «вчинок» – «звичка» – «характер» – «доля»). Соціопсихічні риси українського характеру. «Хвороби» національної психіки.

Тема 6. Світоглядні уявлення та вірування українців, релігія, народні знання українців. Ритуально-міфологічна основа календарної обрядовості українців. Анімізм, тотемізм, фетишизм у системі світоглядних уявлень українського народу. Уявлення наших предків про Людину, Душу, Долю. Українська демонологія. Основні культи слов'ян: культ предків; вогню; матері; води; землі; дерев; тварин; рослин; змія; небесних світил. Верховні божества слов'ян. Божества народної міфології. Християнізація духовного життя українського народу, двовір'я. Етнічні архетипи в релігійному житті українців. Народні знання українців: 1) народна космогонія і астрономія; 2) метеорологія, ґрунтознавство; 3) етноботаніка і зоологія; 4) народна математика і метрологія; 5) народна медицина і ветеринарія, лікувальна магія; 6) народна мораль і етика, народний етикет. Ритуально-міфологічна основа обрядовості зимового, весняного, літнього та осіннього циклів.

Тема 7. Сім'я і сімейна обрядовість українців. Родинні цінності. Історичні типи і форми української сім'ї. Структура сім'ї.

Функції сім'ї. Роль сім'ї у вихованні особистості, громадянина України. Звичаї та обряди, пов'язані з народженням дитини (пологова обрядовість). Весільна обрядовість. Основні етапи весілля та його народнопісенний супровід. Поховальна обрядовість. Традиції поминання померлих родичів.

Тема 8. Господарська діяльність, народні ремесла та промисли українців, види декоративно-прикладного мистецтва українців. Господарська діяльність українського народу. Традиційні хліборобство, тваринництво, городництво, садівництво. Дослідження Миколи Руденка, Сергія Подолинського, В'ячеслава Липинського. Традиційний транспорт українців. Допоміжні заняття і промисли (бджільництво, мисливство, рибальство, збиральництво та ін.). Поняття про ремесло, промисел і вид декоративно-прикладного мистецтва. Гончарство, гутництво, деревообробництво. Символіка ремісничих виробів. Ткацтво, килимарство, обробка каменю, кістки та рогу, художня обробка шкіри, художнє плетіння, художня обробка металу, ювелірних прикрас, в'язання, витинанка. Семіотичний зміст цих видів декоративно-прикладного мистецтва. Вишивка, народна іграшка, писанкарство. Символіка вишивки, ляльки-мотанки, писанки. Народний розпис, його символіка. В. Щербаківський, О. Найден про настінні розписи Уманщини. Творчість майстринь з народного розпису Софії та Ірини Гуменюк (Уманщина). Творчість майстрині з народного розпису Олени Поліщук (м. Умань). Народне образотворче мистецтво, його семіотичний зміст. Народний іконопис.

Тема 9. Традиційне народне вбрання українців і його символіка. Історія українського народного вбрання. Функції та класифікація вбрання. Характеристика компонентів народного вбрання українців кін. XIX – поч. XX ст.. Традиційні чоловічі та жіночі головні убори, зачіски, пояси, взуття, доповнення до одягу, прикраси. Символіка народного костюма українців. Регіональні комплекси вбрання українців кін. XIX – поч. XX ст..

Тема 10. Традиційне народне житло українців як феномен культури. Типи і форми сільських поселень. Громадські та господарсько-виробничі споруди українського села. Традиційний

селянський двір, садиба та їх типи в окремих регіонах; господарські будівлі двору та їх призначення, архітектура малих форм (криниця, ворота, загорожі, перелази). Праця Федора Моргуна «Селянин – Світова душа». Планування української хати, її інтер'єр, символіка деталей і предметів у різних етнографічних регіонах України. Житло в духовному світі українця. Звичаї та обряди, пов'язані із закладанням і будівництвом житла. Новосілля. Дослідження Ігоря Мойсеїва «Рідна хата – категорія української духовності» та «Рідна хата» в системі категорії української культури», Володимира Кузя «Хата як виховний простір».

Змістовий модуль 2. Громадянство України: традиції і сучасність

Тема 11. Теоретичний аналіз концепції громадянського суспільства: історія і сучасний стан. Права і свободи людини та громадянина. Сутність, формування, структура та чинники розвитку громадянського суспільства. Західна модель громадянського суспільства. Поняття людської гідності. Людська гідність – основа природного права. Рівноправність. Охорона й захист людської гідності. Гуманізм як цілісна системи поглядів на людину. Природа прав людини. Основоположні права і свободи людини. Покоління прав людини. Класифікація прав людини. Борці за права людини. Майбутнє прав людини. Поняття прав дитини

Тема 12. Суспільство як система, що розвивається. Поняття соціальної системи та її специфіка. Структура соціальної системи. Сфери суспільної життєдіяльності. Взаємовідносини «людина – держава». Верховенство права. Права і свободи людини та відповідальність держави за їх дотримання, гарантування та захист.

Тема 13. Інститути громадянського суспільства. Самореалізація і розвиток. Індивідуальність особистості. Багатоукладна ринкова економіка і приватна власність – матеріальна основа громадянського суспільства. Сутність, основні риси та переваги ринкової економіки. Поняття власності та її різновиди. Приватна власність: поняття, особливості, нормативно-правові засади захисту та функціонування. Право на власність як одне з фундаментальних природних прав людини. Зв'язок інституту приватної власності з демократичними правами людини.

Тема 14. Конституційні правовідносини. Загальна характеристика прав дитини. Загальна характеристика конституційного права. Передумови прийняття і загальна характеристика Конституції України. Основні етапи розвитку української державності. Політико-правове закріплення суверенітету України. Особливості політичного режиму, форми правління та адміністративно-територіального устрою України. Громадянство України: поняття, підстави набуття і припинення. Поняття і загальна характеристика прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Міжнародні стандарти у сфері прав людини: поняття, акти, що їх визначають. Загальна характеристика прав, свобод і обов'язків громадян України. Гарантії та механізми захисту прав і свобод: поняття і види. Поняття прав дитини. Нормативне регулювання прав дитини. Моральна та юридична сутність прав дитини. Поняття охорони дитинства. Соціально-правовий захист дітей в Україні. Особисті немайнові права дитини. Майнові права дитини. Дитина і правопорядок: особливості правовідносин. Право дитини на працю.

Тема 15. Демократія та її роль в утвердженні механізмів функціонування громадянського суспільства. Політичний режим: його сутність та типологія. Базові принципи та моральні переваги демократії.

Тема 16. Багатопартійність – цивілізований формат агрегації, виразу та захисту інтересів у сучасному багатоскладовому суспільстві. Політична партія: сутність, типи, зміст діяльності, функції та місце в політичній системі. Партійні системи. Переваги і недоліки багатопартійності. Багатопартійність в Україні: становлення, проблеми та перспективи подальшого розвитку.

Тема 17. Інститут релігії та церкви в умовах громадянського суспільства. Релігійний світогляд. Релігія як соціальний інститут. Державна політика в Україні щодо релігії і церкви. Здійснення державного контролю за додержанням законодавства України про свободу совісті та релігійні організації.

Тема 18. Держава як політично-організоване суспільство. Поняття і ознаки держави. Види форм правління, державного

устрою та державного правового режиму (форм держави). Функції держави. Державний устрій України. Народовладдя в Україні та форми його здійснення.

Тема 19. Правова держава і громадянське суспільство. Поняття і зміст правової держави. Основоположні ознаки правої держави. Правова держава та проблеми становлення її в Україні.

ТЕМИ ЛЕКЦІЙ

Тема 1. Теоретико-методологічні засади українознавства.
Тема 2. Український етнос у часі та просторі. Націогенез українців.
Тема 3. Феномен України.
Тема 4. Світоглядні уявлення та вірування українців, релігія, народні знання українців. Ритуально-міфологічна основа календарної обрядовості українців.
Тема 5. Сім'я і сімейна обрядовість українців. Родинні цінності.
Тема 6. Господарська діяльність, народні ремесла та промисли, види декоративно-прикладного мистецтва українців.
Тема 7. Традиційне народне вбрання українців і його символіка. Традиційне народне житло українців як феномен культури.
Тема 8. Теоретичний аналіз концепції громадянського суспільства: історія і сучасний стан. Права і свободи людини та громадянина.
Тема 9. Суспільство як система, що розвивається.
Тема 10. Інститути громадянського суспільства. Конституційні правовідносини. Загальна характеристика прав дитини.
Тема 11. Демократія та її роль в утвердженні механізмів функціонування громадянського суспільства.
Тема 12. Багатопартійність – цивілізований формат агрегації, виразу та захисту інтересів у сучасному багатоскладовому суспільстві.
Тема 13. Інститут релігії та церкви в умовах громадянського суспільства.
Тема 14. Держава як політично-організоване суспільство.
Тема 15. Правова держава і громадянське суспільство.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1
УКРАЇНОЗНАВСТВО: ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Практичне заняття № 1
Тема. Український етнос у часі та просторі: походження, розселення. Націогенез українців.

Мета: дати визначення поняттям «етногенез», «культурогенез», охарактеризувати основні концепції етногенезу українців, розкрити етногенетичні процеси в Україні.

План

1. Поняття «етногенез», «культурогенез». Основні концепції етногенезу українців та їх представники.
2. Етногенетичні процеси в Україні. Характеристика основних етапів етногенезу та культурогенезу:
   1) трипільська доба (V–III тис. до н. е.);
   2) післятрипільська доба (II тис. до н. е.);
   3) скіфо-сарматська доба (VII ст. до н. е. – III ст. н. е.);
   4) слов'янська доба (I тис. н. е.);
   5) доба Русі-України (від VII ст. н. е.).

   (Використовуйте: Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2011).
3. Формування української народності *(Використовуйте: Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006).* Походження назви «Україна».
4. Становлення української нації *(Використовуйте: Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006).*

Завдання для самостійної роботи:

1. Етнічні й географічні назви української землі *(Візьміть за основу: Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Київ : Мандрівець, 2011).* Віхи української державності.
2. Поняття про національну ідею, національну свідомість. Значення вивчення проблеми національної свідомості в консолідації української нації.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю «етногенез». Чи можна вважати етногенез українців безперервним процесом? *(див. у посіб. Галини Лозко «Українське народознавство» тему «Етногенетичні процеси в Україні»).*
2. Які основні концепції походження народів Ви знаєте? Назвіть їх представників.
3. Чому стверджуємо, що культурогенез доповнює етногенез?
4. Що спільне у культурі трипільців і українців?
5. На які дві групи поділяється населення ранньозалізного часу на теренах України?
6. Які античні міста Північного Причорномор'я Вам відомі? Коротко розкажіть про одне з них.
7. Опишіть етнокультурну ситуацію на території України у II ст. н. е.
8. Перелічіть східнослов'янські племена.
9. З якого часу бере свій початок український народ? А російський? Про що це свідчить?
10. Який висновок із дискусії про «колиску трьох східнослов'янських народів» зробили прогресивні українські вчені?
11. Якої думки стосовно виникнення українського і російського народів дотримується Михайло Грушевський?
12. Які назви впродовж свого становлення мала Україна? На Вашу думку, яке значення назви «Україна» є найбільш точним?
13. За якими ознаками спільність людей можна назвати етносом?
14. На Вашу думку, що допомогло українському етносу «перерости» у націю?

Література:

1. Граков Б. Скіфи : репринтне видання. Київ : Вид.-ць Олег Філюк, 2013. 96 с.
2. Гринів О. Генеза української нації. *Народознавчі зошити.* 1996. № 3.
3. Гуменна Д. Благослови, мати!: Казка-есей. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 1994. 228 с.
4. Етногенетичні процеси в Україні / Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Київ : *Мандрівець,* 2011. С. 10–29.

5. Кобилюх В. Сімдесят одна назва нашої землі у санскриті. *Мандрівець.* 2001. № 3–4.
6. Кухарський В. Місія України: спроба системного аналізу... *Мандрівець.* 2000. № 3–4.
7. Петров В. П. Етногенез слов'ян. Київ, 1972; Походження українського народу. Київ, 1992.
8. Походження українського народу / Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка; передмова М. Г. Жулинського. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006. С. 27–49.
9. Шилов Ю. О. Брама Безсмертя. Київ: Журн. «Український Світ», 1994; Святині. Київ, 2001.

Практичне заняття № 2
Тема. Етнографічні та антропологічні особливості українців. Етнічний склад населення України. Феномен України.

Мета: дати визначення поняттям «етнографічний регіон (район)», «етнографічна група», «етнічна група», «антропологічний тип»; розкрити проблему етнографічного районування та етнічного складу України; усвідомити унікальність української нації.

План

1. Поняття «етнічна територія», «етнографічний регіон (район)», «етнографічна група», «антропологічний тип».
2. Етнографічне районування України:
   а) Центрально-Східний (Південно-Східний) регіон;
   б) Північний (Поліський) регіон;
   в) Західний (Південно-Західний) регіон
   (Використовуйте: Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006).
3. Енергетичні, просторові і часові чинники етнотворення (за дослідженням О. Братка-Кутинського «Феномен України»).
4. Феномен України («7 чудес-загадок» України за однойменним дослідженням О. Братка-Кутинського).
5. Походження і семантика тризуба як державного символу України (за дослідженням О. Братка-Кутинського «Феномен України»).

Завдання для самостійної роботи:

1. Антропологічні типи українців.

2. Етнічний склад населення України *(Використовуйте: Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006).*

Запитання і завдання для самоконтролю:

1. Що таке «етнічна територія» і чим вона відрізняється від державних кордонів?
2. Назвіть ключові ознаки «етнографічного регіону (району)». Чому етнографічне районування є важливим для вивчення культури?
3. Поясніть сутність етнографічної групи та її місце в структурі етносу. Які фактори сприяють формуванню етнографічних груп?
4. Дайте визначення антропологічного типу. Яке значення має вивчення антропологічних типів у контексті етнографії?
5. Охарактеризуйте Центрально-Східний (Південно-Східний) регіон. Які етнографічні особливості (побуту, культури) йому притаманні? Які етнографічні групи там проживають?
6. Опишіть Північний (Поліський) регіон. Які унікальні риси господарської діяльності, традиційного одягу, народних вірувань виділяють цей регіон? Які етнографічні групи характерні для Полісся?
7. Схарактеризуйте Західний (Південно-Західний) регіон. Назвіть етнографічні групи, що проживають у цьому регіоні, та опишіть їхні відмінні риси у матеріальній і духовній культурі (наприклад, архітектура, музика, звичаї та ін.).
8. Як О. Братко-Кутинський пояснює роль енергетичних чинників у процесі етнотворення українців у своєму дослідженні «Феномен України»?
9. Яким чином просторові чинники, за О. Братком-Кутинським, вплинули на формування українського етносу та на його особливості? Наведіть приклади.
10. Розкрийте значення часових чинників у контексті етнотворення українців (за дослідженням О. Братка-Кутинського «Феномен України»).
11. Яке загальне призначення О. Братко-Кутинський вбачає у виділенні 7 «чудес-загадок» для розуміння українського феномену? Як вони співвідносяться з ідеєю унікальності та самобутності української нації?
12. Яку семантику (значення) тризуба розкриває автор? Які версії та інтерпретації він критикує?
13. Чому, на думку О. Братка-Кутинського, тризуб став

державним символом України? Яку роль він відіграє у збереженні національної ідентичності?

Література:

1. Братко-Кутинський О. Феномен України. Мандрівець. 1995. № 6; 1996. № 1. С. 3–26; Феномен України : наук. дослідж. Київ: [б.в.], 2008. 301 с. URL: https://surl.li/nhhfvl
2. Давидюк В. Етнокультурна своєрідність Волині. *Народна творчість та етнографія.* 2005. № 3.
3. Етнографічне районування України. Етнічний склад населення й сучасні етнічні процеси в Україні / Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка; передм. М. Г. Жулинського. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006. С. 56–77.
4. Етнографічне районування України / Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Київ : Мандрівець, 2011. С. 103–124.
5. Павлюк С. Експедиція духовного порятунку (Етнографічне вивчення регіону Полісся, що потерпів від Чорнобильської катастрофи). *Народна творчість та етнографія.* 1995. № 4–6.
6. Погорєлова А. Джерела не замерзають. Культурне життя регіонів у контексті державної політики. *Українська культура.* 1995. № 1.
7. Хведась А., Лащук Ю., Ошуркевич О. Дослідження народної культури Волині в XIX – 1 пол. XX ст. *Народна творчість та етнографія.* 1995. № 1.

Практичне заняття № 3
Тема. Національний характер і ментальність українців.

Мета: дати визначення понять «національний характер», «ментальність», «національні відмінності»; розкрити чотири складники української пракультури («первені») та домішки в українському національному характері, охарактеризувати расові і соціальні типи національного характеру, «хвороби» національної психіки українців і шляхи їх «лікування», показати взаємозв'язок мови і національної психології.

План

1. Основні чинники, що впливають на формування українського національного характеру *(Використовуйте: Лозко Г. С.*

Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2011; Кульчицький О. Риси характерології українського народу. Вступні завваги / Основи народознавства : навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. С. 71–94).

2. Чотири складники української пракультури («первені») за Юрієм Липою, їх вплив на формування національного характеру українців *(Використовуйте: Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2011).*
3. Домішки в українському національному характері за Юрієм Липою *(Використовуйте: Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2011).*
4. Характеристика расових і соціальних типів українського характеру: нордійського, понтійського, динарського й остійського, їх співвідношення в різні періоди української історії *(Використовуйте: Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2011).*

Завдання для самостійної роботи:

1. «Хвороби» національної психіки. Мова як генетичний код народу. Мова і національна психологія *(Використовуйте: Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2011).*
2. Вплив соціальних чинників на формування національного характеру українців *(Використовуйте Д. Донцова «Дух нашої давнини» - URL: https://surli.cc/qlfmhj*

Запитання і завдання для самоконтролю:

1. Що таке «національний характер»? Які його основні ознаки?
2. Що розуміється під ментальністю? У чому її відмінність від національного характеру?
3. Поясніть сутність національних відмінностей. Чому важливо їх усвідомлювати?
4. Розкрийте чотири складники української пракультури («первені»). Назвіть їх та коротко охарактеризуйте кожен. Яке значення вони мали для формування українського національного характеру?
5. Які «домішки» в українському національному характері ви

можете назвати? Як вони вплинули на його формування та прояви?

6. Охарактеризуйте расові та соціальні типи національного характеру. Які особливості притаманні кожному з них у контексті українського етносу? Наведіть приклади.
7. Які «хвороби» національної психіки українців виділяються? Наведіть приклади їх проявів. Які шляхи «лікування» цих «хвороб» пропонуються?
8. Покажіть взаємозв'язок мови і національної психології. Як мова відображає та формує національний характер і ментальність?
9. Як, на Вашу думку, усвідомлення цих понять та особливостей допомагає краще зрозуміти українську ідентичність та сучасні соціальні процеси?

Література:

1. Вишневський О. Система цінностей і стратегія виховання. *Рідна школа.* 1997. №7–8.
2. Григоріїв Н. Українська національна вдача. Вінниця, 1941.
3. Донцов Д. Дух нашої давнини. Дрогобич, 1991; Дух нашої давнини / Історія філософії України. Хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. Київ: Либідь, 1993. С. 434–454.
4. Карпенчук С. Володіти розумом, почуттям і волею. Моральний ідеал і самовдосконалення особистості. *Рідна школа.* 1997. № 5.
5. Кульчицький О. Світовідчуття українців. *Українська душа.* Київ, 1992. С. 48–65.
6. Липа Ю. Призначення України. Нью-Йорк, Накладом Української Книгарні «Говерля», 1953. 307 с.
7. Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 512 с.
8. Ментальність та історія ідей /АН України. Київ, 1992.
9. Основи народознавства: навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. 347 с.
10. Основи національного виховання: Концептуальні положення / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчук та ін. ; за заг. ред. В. Г. Кузя та ін. Київ: Інформ. вид. центр «Київ», 1993.
11. Пірен М. І. Основи етнопсихології: підручник. Київ,

1996.
12. Погрібний А. Виховний ідеал педагога-державника. *Освіта.* 1998. 22–29 квітня.
13. Пономарьов А. Н. Українська етнографія. Курс лекцій. Київ: Либідь, 1994.
14. Українське народознавство / укл. І. Терешко, В. Гончарук. Умань : Алмі, 2011. 344 с.
15. Українознавство : посіб. / уклад. : В. Я. Мацюк, В. Г. Пугач. Київ : Зодіак – ЕКО, 1994. 399 с.

Практичне заняття № 4
Тема. Календарна обрядовість українців: зміст, ритуально-міфологічна основа.

Мета: розкрити ритуально-міфологічну основу обрядовості зимового, весняного, літнього й осіннього циклів; охарактеризувати головні народні свята й обряди цих циклів; визначити дати відзначення народних свят за Новоюліанським календарем;

План

1. Ритуально-міфологічна основа обрядовості зимового циклу (Введення, Катерини, Андрія або Калити, Варвари, Миколая, Спиридона Сонцеворота, Святвечір, Різдво, Щедрий вечір, Новий Рік або Василя, Голодна кутя або другий Святвечір, Водохреща) (*Використовуйте: Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006).* Колядки та щедрівки, віншування, посівальні пісні або новорічні поздоровлення (*Використовуйте: Сивачук Н. Колядки. Щедрівки / Сивачук Н. Український дитячий фольклор : підручник. Київ : Деміург, 2003).*
2. Ритуально-міфологічна основа обрядовості весняного циклу (Стрітення, Масляна, Явдохи, Сорок Святих, Теплого Олекси, Благовіщення, Великдень). Зустріч весни, веснянки (*Використовуйте: Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006; Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-Прес, 2001).*
3. Ритуально-міфологічна основа літніх звичаїв та обрядів (Радуниця і Проводи, Красна гірка, Рахманський великдень, Юрія, Миколи Чудотворця, Зелені Свята, Івана Купала, Петра і Павла). Жниварські, купальські, петрівчані пісні.

(*Використовуйте: Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006; Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-Прес, 2001).*

4. Ритуально-міфологічна основа осінніх звичаїв та обрядів (Іллі, Маковея, Спаса, Перша Пречиста, Семена, Друга Пречиста, Здвиження, Покрова, Дмитра, Параски, Кузьми-Дем'яна, Михайла, Пилипа, Введення або Третя Пречиста) (*Використовуйте: Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006; Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-Прес, 2001).*

Завдання для самостійної роботи:

1. Новоюліанський календар українських народних свят.
2. Легенди про виникнення звичаю готувати на Великдень крашанки та писанки *(Використовуйте: Воропай О. Звичаї нашого народу. Київ: «Оберіг», 1993. В 2 т. С. 261–263).*
3. Народні знання українців.

Література:

1. Закувала зозуленька / вст. ст., упор. та прим. Н. С. Шумади. К., 1998.
2. Календарна обрядовість / Основи народознавства : навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. С. 235–261.
3. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Київ : АТ «Обереги», 1994. В 2 кн.
4. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-Прес, 2001. 591 с.
5. Скуратівський В. Т. Русалії. Київ: Довіра, 1996. 734 с.; Обереги пам'яті (Народний агрокалендар). Київ : Скарбниця, 1992. 112 с.; Місяцелік Український народний календар. Київ : Мистецтво, 1992. 208 с.; Вінець. Київ : Вид.-во УСГА, 1994. 240 с.
6. Сосенко К. Різдво-Коляда і Щедрий Вечір. Київ : Український письменник, 1994. 286 с.
7. Українська минувшина : Ілюстр. етногр. довідн. / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. Київ : Либідь, 1994. 256 с.
8. Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка та ін. Львів : Фенікс, 1994.

608 с. *або* Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006.
9. Уроки з народознавства : посіб. / упорядк. М. К. Дмитренка, Г. К. Дмитренко. Київ : Ред. часопису «Народознавство», 1995. С. 118–156.
10. Чубинський П. П. Мудрість віків : У 2 кн. Київ : Мистецтво, 1995.

Практичне заняття № 5
Тема. Сімейна обрядовість українців. Родинні цінності.

Мета: з'ясувати ритуально-міфологічну основу весільної, пологової, похоронної й поминальної обрядовості українців; охарактеризувати обряди родинного циклу; розглянути родинні цінності українців.

План

1. Весільна обрядовість (ритуально-міфологічна основа, головні етапи, пісенний супровід) *(Використовуйте: Сивачук Н. П. Уманське весілля).* Виховний потенціал народного весілля:
1) характеристика передвесільних обрядів *(відповіді на питання для розгляду);*
2) приготування до весілля, його складові частини *(відповіді на питання для розгляду);*
3) обряди, з яких складається власне весільна обрядовість *(відповіді на питання для розгляду);*
4) післявесільні обряди *(відповіді на питання для розгляду).*

2. Звичаї та обряди, пов'язані з народженням дитини (пологова обрядовість), їх класифікація. Родинне виховання:
1) допологові звичаї і обряди (заборони вагітній жінці);
2) власне пологова обрядовість (баба-повитуха, народини);
3) післяпологова обрядовість (найтиповіші мотиви вибору імені, хрестини);
4) традиції виховання дитини в родині, шанування родинних цінностей.

3. Похоронна й поминальна обрядовість (ритуально-міфологічна основа, похоронні ритуальні норми поведінки й обрядові дії, фольклорний супровід обрядів):
1) регламентація поховальних звичаїв залежно від соціального стану;

2) особливості похорону неодруженого хлопця (незаміжньої дівчини);
3) народні прикмети, за якими можна передбачити наближення смерті;
4) ставлення людей похилого віку до факту смерті, їхня поведінка на схилі життя;
5) заходи, до яких вдаються, щоб було легше померти відьмі (чаклуну), охоронна символіка та магічні дії під час їх похорону;
6) ставлення українців до самогубців;
7) традиційні обряди, які стосуються покійника, та обряди, що спрямовані на охорону живих;
8) ритуальні страви на поминальному обіді;
9) час, у який, згідно з традицією, слід поминати померлого;
10) голосіння та інші народні пісні, які виконуються під час похорону чи поминання померлої близької людини *(Використ.: Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006; Медведчук Г. «Добре вам там спочивати і ще довго нас дожидати»).*

4. Родинні цінності.

Завдання для самостійної роботи:

1. Традиції поминання померлих родичів (опрацювати: Медведчук Г. «Добре вам там спочивати і ще довго нас дожидати» / *Основи народознавства : навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. С. 228–234).*

Завдання до пункту плану «Весільна обрядовість (ритуально-міфологічна основа, головні етапи, пісенний супровід)»

Н. П. Сивачук у весільній обрядовості виділяє такі етапи:

1. Передвесільні обряди (допити, сватання, розглядини, запоїни або договір, згода зі священиком і оглас).
2. Приготування до весілля (дівич-вечір, коровай, запросини на весілля, гільце, вінкоплетини, квітка молодому – частина обряду, під час якого пришивають до шапки нареченому і боярам червоні стрічки з барвінком).
3. Власне весілля (розплетини, посад молодих (субота), вінчання, обід у молодого, перейма і гостина у молодої, покривання, дарування короваю, дружчини, прощання молодої з рідною домівкою і батьками, комора у весільному обряді).

4. Післявесільний етап (перезва (понеділок), вівторок («циганщина», «обжинки», обряд «ганчірки»)).

Запитання і завдання для самоконтролю:

1) передвесільні обряди:

1. *Яка частина передвесільної обрядовості називається сватанням?*
2. *Назвіть дійових осіб сватання.*
3. *Коли відбувається сватання?*
4. *Кого запрошують у старости?*
5. *Що символізує куниця у контексті сватання?*
6. *Чому дівчина на сватанні колупала піч?*
7. *Яке значення рушника в обряді сватання?*
8. *Яка мета і значення договору у змісті передвесільної обрядовості?*
9. *Яку частину передвесільної обрядовості Уманщини називають огласом?*

2) приготування до весілля:

1. *Що називається дівич-вечором? Яка його мета?*
2. *Хто бере участь у дівич-вечорі?*
3. *Яку ще назву має дівич-вечір?*
4. *Про що співають пісні на дівич-вечорі?*
5. *Яку їжу подають на стіл під час дівич-вечора?*
6. *У якому селі на Уманщині побутує обряд весільних вечорниць? Яка його місцева назва?*
7. *В які дні печуть коровай на Уманщині?*
8. *Кого запрошують пекти коровай?*
9. *Чому вдови та розвідниці не мають права пекти коровай?*
10. *Чому для випікання короваю беруть продукти від різних господинь?*
11. *Яка мета ритуалу з діжкою під час випікання короваю?*
12. *Які прикмети пов'язані з цим обрядом?*
13. *Які ще вироби випікали окрім короваю?*
14. *Яку частину весільного обряду називають запросинами?*
15. *Коли запрошують на весілля?*
16. *Як запрошують на весілля?*

17. *Кого запрошують на весілля?*
18. *Хто супроводжує молоду під час запросин?*
19. *Хто супроводжує молодого під час запросин?*
20. *Що називають на Уманщині гільцем?*
21. *Як готувались молоді до виготовлення гільця?*
22. *Що відбувається у хаті молодого після того, як молоді прийшли з вечірньої служби в церкві?*
23. *Хто ладнає гільце?*
24. *Яким чином виготовляється гільце?*
25. *Як відбувається «викуп» гільця?*
26. *Як відбувається «почесна»?*
27. *Розкрийте ритуально-міфологічний зміст весільного деревця.*
28. *Яка частина весілля називається вінкоплетинами?*
29. *Розкрийте ритуально-міфологічний зміст вінка.*
30. *У чому виявляється заклинально-аграрний зміст одягу нареченої?*
31. *Розкрийте символічний зміст квітки молодому.*

3) власне весільна обрядовість:

1. *Яка частина весільного обряду на Уманщині мала назву «розплетини»?*
2. *Коли відбувається обряд розплетин?*
3. *Хто розплітає косу молодій?*
4. *Який ритуально-міфічний зміст розплетин?*
5. *Які пісні супроводжують обряд? Хто їх співає?*
6. *Хто накладає на голову молодої вінок?*
7. *Як «притоптують» косу?*
8. *Яке значення має брат у контексті розплетин? Яка генеза цього явища?*
9. *Чому мати на весіллі є головною розпорядницею?*
10. *Яка частина весільного обряду називається вінчанням?*
11. *Які елементи язичницької обрядовості увібрав у себе ритуал вінчання в церкві?*
12. *Чи дає право молодим на співжиття (згідно з народним світоглядом) лише ритуал вінчання в церкві?*

13. *Які повір'я, пов'язані з ритуалом вінчання, побутують на Уманщині?*
14. *Як зустрічала молодих мати молодого?*
15. *Яким чином мати заводила молодих до хати?*
16. *Чому молодих садять на кожух? Якої доби сягає цей звичай?*
17. *Що знаходиться на столі перед молодими?*
18. *Які напої і страви були на весільному столі у молодого?*
19. *Які пісні співають під час обіду у молодого? Хто їх співає?*
20. *Які танці танцює молодь у молодого?*
21. *Який склад весільних музик?*
22. *Як відбувається у хаті молодого «почесна»?*
23. *Чому мати обсипає молодих збіжжям?*
24. *Опишіть весільний поїзд, що йде до молодої.*
25. *Що таке «перейма»? Опишіть її.*
26. *Як теща зустрічала зятя?*
27. *Чому зять не пив першої чарки?*
28. *Як «викупляє» молодий молоду?*
29. *Які пісні співають дружки перед покриванням молодої?*
30. *Опишіть обряд покривання молодої.*
31. *Якого змісту набуває коровай у контексті обряду його дарування?*
32. *Кому належить особлива місія у цій частині весільного обряду?*
33. *Кому і що годилося дарувати під час розподілу короваю?*
34. *Яке семіотичне підґрунтя обряду биття посуду у контексті цієї частини весілля?*
35. *Що символізує обряд розділення короваю?*
36. *Як молода прощається з домівкою?*
37. *Яка місія старшого боярина у цій частині весільного обряду?*
38. *Що дає мати молодій у придане?*
39. *Які пісні супроводжують прощання молодої з рідною домівкою? Хто їх співає?*

40. *Як зустрічала свекруха невістку на Уманщині на початку XX століття?*
41. *Який діалог відбувався між невісткою і рідною молодого?*
42. *Яку постіль стелили молодим? Хто її стелив?*
43. *Який зміст має обряд комори?*

4) післявесільний етап:

1. Що таке перезва?

2. Що є основою обрядів перезви?

3. Що означає ритуальне обливання водою?

4. Як відбувається розподіл короваю у молодого?

5. Як святкують понеділок у селах Уманщини?

6. Що означають ритуальні безчинства у контексті післявесільної обрядовості?

7. Як вшановували батьків, які одружували останню дитину в родині?

8. Опишіть обряд «ганчірки».

Література

1. Балушок В. Елементи давньослов'янських ініціацій в українському весіллі. *Народна творчість та етнографія.* 1994. № 1. С. 31–35.
2. Балушок В. Парубочі громади в українському селі. *Київська старовина.* 1995. № 5. С. 84–87.
3. Болтарович З. Традиції сімейного виховання. *Народна творчість та етнографія.* 1993. № 2. С. 16–24.
4. Весільна обрядовість. Похоронні та поминальні обряди / Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2011. С. 420–434.
5. Козяр С. Українська родинна обрядовість. Віхи людської долі: весілля, похорон ; вид-ня ін-ту мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Хмельницький, 2000. 72 с.
6. Марчук З. В. Українське весілля: генеалогія обряду / З. В. Марчук ; Поділ.-Волин. народознав. центр. Рівне : Волинські обереги, 2004. 84 с.
7. Пархоменко Т. Ритуальне застосування свічки у весільних обрядах. *Народна творчість та етнографія.* 2004. № 5. С. 89–92.
8. Сивачук Н. П. Уманське весілля / Уманський держ. ім. ун-т

ім. Павла Тичини. Вид. 2-ге доп. і переробл. Умань : ПП Жовтий, 2010. 206 с.
9. Сімейні звичаї та обряди *(А. Пономарьов)* / Українська минувшина : ілюстр. етнограф. довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. Київ : Либідь, 1994. С. 165–181.
10. «Сімейні обряди» з теми «Сім'я і родинна обрядовість» *(А. П. Пономарьов)* / Культура і побут населення України : навч. посіб. / за ред. В. І. Наулка. Київ : Либідь, 1993. С. 191–202.
11. Сімейні обряди та звичаї / Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка; передм. М. Г. Жулинського. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006. С. 217–230.
12. Скуратівський В. Т. Русалії / В. Т. Скуратівський. Київ : Довіра, 1996. С. 252–320.
13. Яковлєва О. «Потойбіччя» в уявленнях українців. *Народна творчість та етнографія.* 2005. № 3. С. 78–85.

Практичне заняття № 6

Тема. Народні ремесла та промисли, види декоративно-прикладного мистецтва українців.

Мета: розкрити історію розвитку народних ремесел і промислів; розглянути технологічний процес виготовлення речей; розкрити символіку ремісничих виробів; довести необхідність відродження видів декоративно-прикладного мистецтва українців.

План

1. Гончарство як своєрідна форма втілення етнічного світогляду українців.
2. Деревообробництво. Художнє плетіння.
3. Гутництво.
4. Обробка каменю, кістки та рогу.
5. Художня обробка металу.
6. Художня обробка шкіри.
7. Лісохімічні промисли.
8. Ткацтво. Килимарство.

9. Види декоративно-прикладного мистецтва. Вишивка, її семіотичний зміст.
10. Писанкарство. Символіка писанки.
11. В’язання. Витинанка.
12. Народний розпис, його семіотичний зміст.
13. Виготовлення виробів з бісеру та ювелірних прикрас.
14. Народна іграшка.

Алгоритм розгляду кожного питання плану:

1. *Назва ремесла (промислу), виду декоративно-прикладного мистецтва.*
2. *Ритуально-міфологічна суть ремесла.*
3. *Технологічний процес (підготовка сировини, знаряддя праці, спосіб виготовлення речей).*
4. *Види виробів та їх функціональне призначення (регіональні назви).*
5. *Символіка ремісничих виробів.*
6. *Центри ремесла (промислу).*
7. *Відомі майстри-ремісники України (Вашого регіону, міста чи села).*
8. *Ремісничі вироби в традиційно-побутовій культурі, народній творчості українців.*

Література

1. Домашні ремесла та художні промисли / Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2011. С. 347–357.
2. Знаки (155 стародавніх українських вишивок) : альбом / упор. Т. О. Островська. Київ : Соняшник, 1992. 71 с.
3. Китова С. Птахи у фольклорі та вишивці Середнього Подніпров’я : альбом. Черкаси : Сіяч, 1993. 62 с.
4. Найден О. С. Марія Приймаченко. Орнамент простору і простір орнаменту. Київ : Стилос, 2011. 238 с.
5. Найден О. С. Орнамент українського народного розпису: витоки, традиції, еволюція / АН УРСР, Ін-т мистецтвознав., фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ : Наукова думка, 1989. 130 с.
6. Найден О. С. Українська народна іграшка. Київ : АртЕк, 1999. 256 с.
7. Народний іконопис / Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006. С. 556–564.
8. Пошивайло О. М. Етнографія українського гончарства. Київ :

Молодь, 1993. 408 с.
9. Пошивайло О. М. Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України: Гетьманщина. Опішне : Українське народознавство, 1993. 280 с.
10. Промисли і ремесла / Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка; передм. М. Г. Жулинського. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006. С. 338–389.
11. Терешко І. Народний розпис Ірини і Софії Гоменюк / Основи народознавства : навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. С. 319–322.
12. Українська вишивка : альбом / авт. тексту та упор. Т. Кара-Васильєва. Київ : Мистецтво, 1993. 264 с.
13. Українська народна іграшка : каталог / Держ. музей іграшки ; упоряд. : Л. В. Гладун, Г. А. Пржегода, Е. Е. Орро ; вступ. ст. О. С. Найдена ; фот. І. С. Вирового. Київ : Стилос, 2006. 48 с. : фото.
14. «Українське небо» (космогонічні мотиви в народному мистецтві українців). URL: https://surl.li/eeapgh
15. «Українське небо» зі збірки НЦНК «Музей Івана Гончара». URL: https://surl.li/emlcrm
16. Чарівне веретено : нариси / упор. А. Г. Данилюк. Львів : Каменяр, 1990. 86 с.
17. Щербаківський Д. Українські килими / Основи народознавства : навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. С. 313–319.
18. Щербань О. Народна «магія» у виготовленні та побутовому використанні глиняного посуду Наддніпрянщини (кінець XIX – перша половина XX століття). *Народознавчі зошити.* 2015. № 1. С. 195–205.
19. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ : Либідь, 1995. 288 с.
20. Щербань О. Раціо та ірраціо в народній культурі харчування. Народна «магія» у виготовленні та побутовому використанні глиняного посуду Наддніпрянщини (кінець XIX – перша половина XX століття). URL: https://surl.li/arkgqe

Практичне заняття № 7
Тема. Традиційне народне вбрання українців і його символіка.

Мета: дати визначення понять «одяг», «костюм», «вбрання», «стрій»; розкрити історію українського народного костюма; з'ясувати функції та охарактеризувати компоненти українського народного вбрання XIX – поч. XX ст.

План

1. Історія українського народного костюма:

а) найдавніший одяг на теренах України;

б) вбрання в Україні-Русі X–XIII століть;

в) український народний стрій XIV–XVIII століть;

г) традиційний одяг XVIII–XIX ст. *(Використовуйте: Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006; Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма. Київ : Либідь, 1996).*

2. Функції українського народного вбрання *(Використовуй : Українське народознавство : навч. посібн. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006; Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма. Київ : Либідь, 1996).*

3. Класифікація традиційного одягу українців (нижній, нагрудний, верхній та ін.). Характеристика компонентів народного одягу XIX – поч. XX ст., які належать до кожної групи (враховуйте регіональні відмінності). *(Використовуй: Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006; Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма. Київ : Либідь, 1996; Українська минувшина : ілюстр. етнограф. довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. Київ : Либідь, 1994).*

Завдання для самостійної роботи:

1. Традиційні чоловічі та жіночі головні убори, зачіски, пояси, взуття, доповнення до одягу, прикраси. Символіка народного костюма українців. Регіональні комплекси вбрання українців кін. XIX – поч. XX ст. *(Використовуйте: Українська минувшина : ілюстр. етнограф. довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. Київ : Либідь, 1994;*

Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма. Київ : Либідь,1996; Щербій Г. Символіка народного костюма / Основи народознавства : навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. С. 333–340; Орел Л. Народний одяг / Основи народознавства : навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. С. 323–332).

Завдання і питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттям «одяг», «костюм». У чому полягає відмінність між одягом і костюмом?
2. Розкрийте основні етапи історії українського народного костюма.
3. Розкрийте суть головних функцій українського народного вбрання.
4. Охарактеризуйте основні компоненти українського народного вбрання XIX – поч. XX ст.:

   – Які основні види сорочок існували в українському народному костюмі? Опишіть їхні характерні риси (крій, оздоблення).

   – Який поясний одяг (плахти, запаски, дерги) були поширені серед жінок? Назвіть їхні особливості та регіональні відмінності.

   – Які види верхнього одягу (свити, жупани, кожухи, кептарі) були характерні для українського народу?

   – Опишіть традиційні головні убори для жінок та чоловіків (шапки, брилі).

   – Яке значення мали різні види взуття та прикраси в українському народному костюмі? Наведіть приклади.
5. Які регіональні особливості були притаманні українському народному вбранню XIX – поч. XX ст.? Наведіть приклади елементів костюма, характерних для певних регіонів (наприклад, Полтавщина, Гуцульщина, Полісся та ін.).
6. Як український народний костюм відображає світогляд, естетичні уподобання та соціальний статус людини? Наведіть приклади.

Література

1. Українське національне вбрання / Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка; передм.

М. Г. Жулинського. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006. С. 465–518.
2. Національне вбрання / Українська минувшина : ілюстр. етнограф. довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. Київ : Либідь, 1994. С. 109–138.
3. Народний одяг *(Т. О. Ніколаєва, Г. С. Щербій)* / Культура і побут населення України : навч. посіб. / за ред. В. І. Наулка. Київ : Либідь, 1993. С. 116–135.
4. Народний одяг українців / Українське народознавство / укл. І. Терешко, В. Гончарук. Умань : Алмі, 2011. С. 320–338.
5. Воропай О. Український народній одяг / Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1993. С. 473–572.
6. Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник. Київ : Наукова думка, 1996. 112 с.
7. Ніколаєва Т. О. Історія українського костюма. Київ : Либідь, 1996. 176 с.
8. Орел Л. І. Традиційний національний одяг українців у дзеркалі народної пісні. *Народна творчість та етнографія.* 1996. № 2–3. С. 64–75.
9. Семенова М. Релікти дохристиянських вірувань в українському народному костюмі. *Берегиня.* 1996. № 3–4.
10. Скуратівський В. Русалії. Київ : Довіра, 1996. С. 463–490.

Практичне заняття № 8
Тема. Традиційне народне житло українців як феномен культури.

Мета: розглянути історію формування народного житла, його планування, архітектурні особливості; розкрити ритуально-міфологічну суть української хати; розглянути житлову обрядовість.

План

1. Історія та еволюція народного житла *(Використовуйте: Вовк Х. К. Будівництво / Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. Київ : Мистецтво, 1995. С. 88).*
2. Планування традиційної хати українців (однокамерна, двокамерна, трикамерна та її варіанти) *(Використовуй: Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006).*

3. Окремі частини хати (дах, стіни, долівка, сволоки, стеля, вікна): техніка їх будівництва та регіональні відмінності *(Використовуйте: Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006).*
4. Інтер'єр традиційної хати українців, символіка її деталей, меблів і предметів обладнання (*Лозко Г. С. Українська хата і її інтер'єр / Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2011. С. 453–462; Кузь В. Хата як виховний простір / Основи народознавства : навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. С. 283–295).*
5. Ритуально-міфологічна суть української хати *(Використовуйте: Кузь В. Хата як виховний простір / Основи народознавства : навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. С. 283–295).*
6. Звичаї та обряди, пов'язані із закладанням і будівництвом житла. Новосілля. *(Використовуйте: Українська минувшина : ілюстр. етнограф. довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. Київ : Либідь, 1994; Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-Прес, 2001).*

Завдання для самостійної роботи:

1. Планування української хати, її інтер'єр, символіка деталей і предметів у різних етнографічних регіонах України. Житло в духовному світі українця *(Використовуйте: Кузь В. Хата як виховний простір / Основи народознавства : навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. С. 283–295; Файник Т. Організація життєвого середовища людини – одна з найважливіших ознак цивілізованості. Народознавчі зошити. 2015. № 1. С. 186–194).*

Завдання і запитання для самоконтролю:

1. Який вид народного житла вважається найбільш простим і давнім?
2. В якому регіоні можна було зустріти двокамерну хату?
3. Охарактеризуйте варіанти трикамерного житла.
4. Які види дахів традиційної хати вам відомі?
5. Які типи конструкції стін застосовували в Україні?

6. Які види печей за формою комина, що розташовується над припічком, були поширені в Україні?
7. Розкажіть про оздоблення традиційної хати. Які світоглядні уявлення українців про хату?
8. Яке символічне значення печі, покуті, порогу, призьби, столу, скрині та інших деталей і меблів?
9. Поясніть, чому хата сприймалася як зменшений Всесвіт? А дитиною – як центр Всесвіту?
10. Які повір'я існували у народі, пов'язані з вибором місця для побудови хати?

Література

1. Кравчук М. Етнолінгвістичний зміст української хати та її складових частин / Основи народознавства : навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. С. 262–271.
2. Кузь В. Хата як виховний простір / Основи народознавства : навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. С. 283–295.
3. Лозко Г. С. Українська хата і її інтер'єр / Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 5-е, зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2011. С. 453–462.
4. Народна архітектура / Українське народознавство : навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006. С. 432–464.
5. Поселення та житло (Т. В. Косміна) / Культура і побут населення України : навч. посіб. / за ред. В. І. Наулка. Київ : Либідь, 1993. С. 102–115.
6. Самойлович В. Об'ємно-просторова композиція народного житла та його архітектурно-художнє рішення / Основи народознавства : навч. посіб. / укл. І. Терешко, В. Гончарук. 2-ге вид. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. С. 272–283.
7. Традиційне житло / Українська минувшина : ілюстр. етнограф. довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. Київ : Либідь, 1994. С. 7–32.
8. Вовк Х. К. Будівництво / Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. Київ : Мистецтво, 1995. С. 88–124.
9. Данилюк А. Г. Українська хата. Київ : Наукова думка, 1991. 110 с.

10. Орел Л. Своя хата – рідна мати / Українська родина : родинний і громадський побут / упор. Л. Орел. Київ : Вид.-во ім. Олени Теліги, 2000. С. 13–45.
11. Скуратівський В. Берегиня : художні оповіді, новели. Київ : Радянський письменник, 1987. 278 с.; Покуть Київ : Фірма «Довіра», 1992. 240 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2
ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ: ТРАДИЦІЇ І СУЧАСНІСТЬ

Практичне заняття № 9
Тема: Громадянське суспільство: суть, ознаки, основні підходи.

Мета: ознайомити здобувачів із поняттям громадянського суспільства; розкрити його сутність, основні ознаки та функції; сформувати уявлення про основні теоретичні підходи до аналізу громадянського суспільства та його роль у демократичному розвитку держави.

План

1. Поняття громадянського суспільства: історичний та теоретичний аспекти.
2. Основні ознаки та функції громадянського суспільства.
3. Структура та інститути громадянського суспільства.
4. Теоретичні підходи до аналізу громадянського суспільства (ліберальний, комунітарний, неомарксистський тощо).
5. Взаємодія громадянського суспільства з державою: приклади з українського та зарубіжного досвіду.

Завдання для самостійної роботи

1. Складіть коротке визначення поняття «громадянське суспільство» своїми словами. Обсяг – 3–5 речень. Поясніть, чому, на вашу думку, це явище важливе для суспільства.
2. Наведіть 2 приклади інститутів громадянського суспільства в Україні. Опишіть коротко, чим займається кожен із них (2–3 речення на кожен приклад).

Запитання й завдання для самоконтролю

1. Що таке громадянське суспільство і в чому полягає його сутність?
2. Які основні ознаки відрізняють громадянське суспільство від інших форм соціальної організації?

3. Які функції виконує громадянське суспільство в демократичній державі?
4. Які існують основні теоретичні підходи до вивчення громадянського суспільства?
5. Як взаємодіють громадянське суспільство і держава?
6. Які фактори сприяють формуванню та розвитку громадянського суспільства?
7. Про які права і свободи людини і громадянина повинен пам’ятати вчитель, організовуючи освітню діяльність?

Література

1. Коваленко Т. О. Правова культура: теорія та практика. *Актуальні питання права.* 2020. Вип. 27. С. 45–51.
2. Ковальчук І. В. Соціальні рухи в Україні: аналіз та перспективи. *Соціологічні дослідження: теорія та практика*. 2020. Вип. 19. С. 75.
3. Ковальчук М. І. Прозорість влади: роль НУО. *Громадянське суспільство: виклики та можливості.* 2024. Вип. 36. С. 82.
4. Лавренюк О. Г. Громадянське суспільство в Україні: стан та перспективи. *Громадянське суспільство: теорія та практика.* 2023. Вип. 64. С. 22–28.
5. Левченко А. В. Правосвідомість українців: виклики та можливості. *Соціологічні аспекти права* / за ред. С. М. Крикуна. Київ : Наука, 2021. С. 88.
6. Левченко І. Р. Розвиток громадських об’єднань в Україні. *Актуальні питання розвитку громадянського суспільства.* 2023. Вип. 28. С. 18.
7. Левченко І. В. Вплив Литовського права на українську правову культуру. *Історія права: український контекст* / за ред. М. І. Майкова. Київ : Наука, 2023. 248 с.
8. Лісовий О. В. Академічні ініціативи у сфері правової освіти / Правова освіта в Україні: виклики та можливості. 2023. Вип. 38. С. 79–85.
9. Лісовий О. В. Академічні ініціативи у сфері правової освіти / Правова освіта в Україні: виклики та можливості. Львів : Видавництво «Наука», 2023. С. 79–85.
10. Лисенко І. О. Мобілізація через соціальні мережі: досвід України. *Соціальні мережі та громадянська активність.* 2023. № 1. С. 29–35.
11. Мельник А. А. Адвокація прав людини в Україні: виклики та рішення. *Права людини та масмедіа в Україні* : зб. конспектів лекцій / за ред. Виртосу І., Шендеровського К.

Київ : Інститут журналістики, 2023. Ч. 3. С. 95–101.
12. Мельниченко І. В. Вплив правової культури на політичний розвиток. *Політичні аспекти правової культури в Україні.* 2023. № 3. С. 55–60.
13. Мельниченко І. В. Демократія в Україні: виклики та шляхи подолання. *Актуальні проблеми демократії в Україні*. 2023. № 2. С. 66–73.

Практичне заняття № 10
Тема: Підходи до класифікації моделей громадянського суспільства.

Мета: ознайомити здобувачів із основними підходами до класифікації моделей громадянського суспільства, їхніми характеристиками та особливостями; розвивати аналітичні навички виявлення спільного і відмінного в різних моделях.

План

1. Вступне слово: значення моделей громадянського суспільства.
2. Огляд основних підходів до класифікації моделей: історико-цивілізаційний, соціологічний, політико-правовий.
3. Характеристика ключових моделей громадянського суспільства.
4. Обговорення прикладів моделей у сучасних країнах.

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти таблицю з описом трьох основних моделей громадянського суспільства (за історико-цивілізаційним підходом) із зазначенням їхніх характерних рис.
2. Підготувати короткий реферат (4 сторінки) на тему: «Вплив історичних та культурних особливостей на формування моделей громадянського суспільства».

Запитання й завдання для самоконтролю

1. Що розуміють під моделлю громадянського суспільства?
2. Назвіть основні підходи до класифікації моделей громадянського суспільства.
3. Які особливості характеризують західноєвропейську модель громадянського суспільства?
4. Чим відрізняється американська модель від посттоталітарної моделі громадянського суспільства?
5. Наведіть приклади інститутів, що є характерними для ліберальної моделі громадянського суспільства.

Література

1. Іваненко М. С. Релігія і суспільство : навч. посіб. Дніпро : ГРАНІ, 2019. 172 с.
2. Кириленко В. Виклики для громадянського суспільства в Україні. Київ : Корифеї. 2023. 172 с.
3. Костенко Р. В. Політичні трансформації та їх вплив на правову культуру. *Сучасні проблеми права*. 2023. Вип. 92. С. 66–72.
4. Костюк А. Т. Традиції права в українському фольклорі / Фольклор і право: теоретичні аспекти / за ред. О. М. Гінда. Київ : Наука, 2023. С. 15.

Практичне заняття № 11
Тема: Інститути громадянського суспільства.

Мета: ознайомити здобувачів із поняттям інститутів громадянського суспільства, їхньою роллю і функціями у суспільстві; розглянути основні типи інститутів та їх значення для демократичного розвитку.

План

1. Поняття інститутів громадянського суспільства як організацій та структур, що діють поза межами держави для реалізації прав і свобод громадян.
2. Основні функції інститутів громадянського суспільства.
3. Класифікація інститутів.
4. Приклади ключових інститутів в Україні та світі.
5. Обговорення: роль інститутів у зміцненні демократії.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати коротку характеристику двох інститутів громадянського суспільства, що діють в Україні, з описом їх функцій (не більше 1 сторінки).
2. Скласти перелік інститутів громадянського суспільства у вашому регіоні, вказати їхню роль і напрямки діяльності.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Що розуміють під інститутами громадянського суспільства?
2. Які основні функції виконують інститути громадянського суспільства?
3. Назвіть основні типи інститутів громадянського суспільства.
4. Наведіть приклади інститутів громадянського суспільства в Україні.
5. Чому інститути громадянського суспільства важливі для

демократичного розвитку?

6. Напишіть есе-порівняння різних моделей ринкової економіки (як-от: ліберальної, соціально орієнтованої, змішаної) та проаналізуйте їхній вплив на розвиток громадянського суспільства в різних країнах (наведіть приклади України та інших держав). Оцініть переваги та недоліки кожної моделі з точки зору забезпечення прав власності, соціальної справедливості та економічної ефективності.

Література

1. Григоренко Т. С. Міжнародні ініціативи в розвиток громадянського суспільства. *Міжнародні відносини та право.* 2023. № 3. С. 49.
2. Даниленко М. В. Громадські організації та правова культура: партнерство заради розвитку. *Соціальні інновації* : зб. наук. праць / за ред.: А. В. Івасюк та ін. Харків : Юридичний світ, 2023. С. 60–66.
3. Даниленко М. В. Перспективи розвитку правової культури в Україні. *Правова думка.* 2024. № 1. С. 45–51.
4. Денисенко Р. О. Законодавчі зміни в умовах війни: права людини під загрозою. *Права людини в Україні* : зб. статей II Міжнар. наук. конф., м. Житомир, 20 квіт. 2024 р. Житомир : Полісся, 2024. С. 26.
5. Зеленко Т. М. Правова освіта в Україні: проблеми та перспективи. *Освітні тенденції.* 2024. № 2. С. 40–46.
6. Захарченко М. О. Громадянське суспільство та правова культура: синергія – заробіток майбутнього. *Українське право.* 2024. № 1. С. 90.
7. Захарченко М. О. Розвиток правової свідомості в незалежній Україні. *Сучасні правові реформи* : зб. статей / за ред.: І. В. Редько та ін. Київ : Наука, 2024. С. 55–61.
8. Захарова М. І. Міжнародні стандарти прав людини в Україні. *Права людини і законодавство*. 2023. № 3. С. 55.
9. Іванова О. А. Правова обізнаність як складова громадянського суспільства. Громадянська освіта : зб. статей / за ред. О. М. Звенигородської. Київ : Освіта, 2023. С. 40–46.

Практичне заняття № 12

Тема: Конституційні правовідносини. Загальна характеристика права дитини.

Мета: ознайомити здобувачів із поняттям конституційних правовідносин, їх структурою та особливостями; розглянути

загальні принципи та основні права дитини, закріплені в Конституції та міжнародних документах; сформувати розуміння механізмів захисту цих прав.

План

1. Вступне слово: поняття конституційних правовідносин.
2. Загальна характеристика прав дитини: основні права, правовий статус.
3. Основні принципи захисту прав дитини.
4. Суб'єкти і об'єкти конституційних правовідносин.
5. Приклади реалізації прав дитини в Україні.
6. Обговорення ролі конституційних правовідносин у забезпеченні прав дитини.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати коротку характеристику основних прав дитини, передбачених Конституцією України.
2. Проаналізувати одну міжнародну угоду про права дитини і коротко описати її ключові положення.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Що таке конституційні правовідносини?
2. Які основні права дитини закріплені в Конституції України?
3. Назвіть основні принципи захисту прав дитини.
4. Хто є суб'єктами конституційних правовідносин у сфері захисту прав дитини?
5. Наведіть приклади державних механізмів захисту прав дитини в Україні.
6. Які конституційні норми безпосередньо або опосередковано закріплюють права дитини в Україні?
7. Які актуальні проблеми та виклики існують у сфері реалізації конституційних прав дитини в Україні на сучасному етапі?
8. Які умови створює демократична правова держава для активної участі громадськості, батьків, учнівського та студентського самоврядування в освіті?
9. Чим відрізняються права, свободи й обов'язки громадян України та громадян країн мов, що вивчаються (права дитини зокрема).
10. Наведіть приклади невербальної комунікації (жести, міміка, особистий простір) громадян країн мов, що вивчаються. Удосконалюйте навички міжкультурної комунікації та долайте міжкультурні бар'єри з урахуванням відмінностей в інтерпретації невербальних сигналів.

Література

1. Лісовий О. В. Академічні ініціативи у сфері правової освіти Правова освіта в Україні: виклики та можливості. Львів: Видавництво «Наука», 2023. С. 79–85.
2. Лисенко І. О. Мобілізація через соціальні мережі: досвід України. *Соціальні мережі та громадянська активність.* 2023. № 1. С. 29–35.
3. Мельник А. А. Адвокація прав людини в Україні: виклики та рішення. *Права людини та масмедіа в Україні* : зб. конспектів лекцій / за ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ : Інститут журналістики, 2023. Ч. 3. С. 95–101.
4. Мельниченко І. В. Вплив правової культури на політичний розвиток. *Політичні аспекти правової культури в Україні.* 2023. № 3. С. 55–60.
5. Мельниченко І. В. Демократія в Україні: виклики та шляхи подолання. *Актуальні проблеми демократії в Україні*. 2023. № 2. С. 66–73.
6. Конвенція ООН про права дитини (1989). URL: https://surl.lu/ktyoaz

Практичне заняття № 13

Тема: Інститут релігії та церкви в умовах громадянського суспільства.

Мета: ознайомити здобувачів із роллю інституту релігії та церкви у формуванні громадянського суспільства; розглянути їх вплив на соціальні, культурні та моральні процеси, а також визначити механізми взаємодії церкви і держави.

План

1. Вступне слово: поняття інституту релігії та церкви.
2. Роль релігії та церкви в громадянському суспільстві.
3. Основні функції інституту релігії та церкви.
4. Взаємодія церкви і держави: моделі та приклади.
5. Релігійні організації в Україні: структура та вплив.
6. Обговорення: вплив релігії на морально-етичні норми в суспільстві.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати короткий огляд історії розвитку інституту церкви в Україні.
2. Проаналізувати одну модель взаємодії церкви і держави (наприклад, секуляризм, конфесійна держава, модель співпраці).

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Що таке інститут релігії та церкви?
2. Яка роль релігії у розвитку громадянського суспільства?
3. Які основні функції виконує інститут церкви?
4. Назвіть основні моделі взаємодії церкви і держави.
5. Які релігійні організації відіграють ключову роль в Україні?

Література

1. Іваненко М. С. Релігія і суспільство : навч. посіб. Дніпро : ГРАНІ, 2019. 172 с.
2. Кириленко В. Виклики для громадянського суспільства в Україні. Київ : Корифеї. 2023. 172 с.
3. Костенко Р. В. Політичні трансформації та їх вплив на правову культуру. *Сучасні проблеми права*. 2023. Вип. 92. С. 66–72.
4. Костюк А. Т. Традиції права в українському фольклорі / Фольклор і право: теоретичні аспекти / за ред. О. М. Гінда. Київ : Наука, 2023. С. 15.
5. Кравченко О. В. Громадянське суспільство і боротьба з корупцією. *Проблеми сучасного права.* 2024. № 4. С. 88.
6. Кравченко Т. О. Освітні стратегії підвищення правової свідомості. *Інноваційні підходи в освіті*. 2023. Вип. 32. С. 40–46.

Практичне заняття № 14

Тема: Держава як політично організоване суспільство.

Мета: розкрити поняття держави як форми політичної організації суспільства; сформувати у здобувачів уявлення про основні ознаки держави, її функції та роль у забезпеченні стабільності громадянського суспільства.

План

1. Вступне слово: поняття держави як політично організованої форми суспільства.
2. Основні ознаки держави.
3. Функції держави в умовах громадянського суспільства.
4. Форми правління, державного устрою та політичного режиму.
5. Взаємодія держави й інститутів громадянського суспільства.
6. Обговорення: держава як гарантія прав і свобод громадян.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготуйте коротке повідомлення про ознаки правової держави.

2. Оберіть одну форму правління (монархія, республіка) та наведіть приклади країн, які її уособлюють.

Література

1. Богданова А. О. Революція Гідності та її вплив на громадянське суспільство. *Соціологічні дослідження: теорія та практика.* 2022. Вип. 67. С. 104–110.
2. Бойко В. О. Культурні ініціативи для розвитку правової свідомості. *Правові студії: інновації та розвиток.* 2023. Вип. 47. С. 27.
3. Герасименко Р. В. Правова освіта: нові підходи і технології. *Освіта і право.* 2023. № 2. С. 78.
4. Гнатюк Л. В. Правова культура в Україні: проблеми та перспективи. *Громадянське суспільство: виклики та можливості*. 2022. Вип. 54. С. 30.
5. Гончаренко С. А. Дезінформація в соціальних мережах: загрози для правової свідомості. *Юридичний вісник.* 2024. № 2. С. 37.
6. Григоренко Т. С. Міжнародні ініціативи в розвиток громадянського суспільства. *Міжнародні відносини та право.* 2023. № 3. С. 49.
7. Даниленко М. В. Громадські організації та правова культура: партнерство заради розвитку. *Соціальні інновації* : зб. наук. праць / за ред.: А. В. Івасюк та ін. Харків : Юридичний світ, 2023. С. 60–66.
8. Даниленко М. В. Перспективи розвитку правової культури в Україні. *Правова думка.* 2024. № 1. С. 45–51.

Практичне заняття № 15
Тема: Правова держава і громадянське суспільство.

Мета: сформувати у здобувачів уявлення про сутність правової держави, її ключові принципи, а також про взаємозв’язок і взаємодію правової держави з громадянським суспільством; ознайомити з умовами формування правової держави в Україні.

План

1. Вступне слово: поняття правової держави.
2. Основні ознаки правової держави.
3. Поняття громадянського суспільства та його функції.
4. Взаємозв’язок між правовою державою і громадянським суспільством.
5. Правова держава в Україні: стан і перспективи.

6. Обговорення: чи можлива правова держава без сформованого громадянського суспільства?

Завдання для самостійної роботи

1. Порівняйте поняття «правова держава» і «демократична держава».
2. Складіть короткий перелік основних умов формування правової держави в Україні.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Що таке правова держава?
2. Які основні принципи правової держави?
3. У чому полягає зв’язок між правовою державою і громадянським суспільством?
4. Чи існує правова держава в Україні?
5. Які інститути громадянського суспільства беруть участь у реалізації принципів правової держави?

Література

1. Зеленко Т. М. Правова освіта в Україні: проблеми та перспективи. *Освітні тенденції.* 2024. № 2. С. 40–46.
2. Захарченко М. О. Громадянське суспільство та правова культура: синергія – заробіток майбутнього. *Українське право.* 2024. № 1. С. 90.
3. Захарченко М. О. Розвиток правової свідомості в незалежній Україні. *Сучасні правові реформи* : зб. статей / за ред.: І. В. Редько та ін. Київ : Наука, 2024. С. 55–61.
4. Коваленко А. В. Громадська освіта та правова культура. *Сучасні виклики громадянської освіти* : зб. статей ІІ Всеукр. наук. онлайн конф., 14 берез. 2024 р. Одеса : Юридичний світ. 2024. С. 50.
5. Коваленко М. О. Волонтерство в умовах війни: новий вимір громадянської активності. *Громадянська активність в Україні: дослідження та аналіз*. Вип. 17, ч. 2. С. 48.

САМОСТІЙНА РОБОТА (завдання)

1. Етапи розвитку українознавства та їх характеристика.
2. Видатні особистості України та їх внесок у розвиток українознавчої науки.
3. Етнічні й географічні назви української землі. Віхи української державності.
4. Поняття про національну ідею, національну свідомість. Значення вивчення проблеми національної свідомості в консолідації української нації.

5. Етнічний склад населення України.
6. Антропологічні типи українців.
7. Витоки давніх легенд і переказів (за О. Братком-Кутинським «Феномен України»).
8. «Хвороби» національної психіки. Мова як генетичний код народу. Мова і національна психологія. Вплив соціальних чинників на формування національного характеру українців.
9. Народні знання українців.
10. Новоюліанський календар українських народних свят. Легенди про виникнення звичаю готувати на Великдень крашанки та писанки.
11. Традиції поминання померлих родичів.
12. Традиційні хліборобство, тваринництво, городництво, садівництво. Традиційний транспорт українців.
13. Допоміжні заняття і промисли (бджільництво, мисливство, рибальство, збиральництво та ін.).
14. Традиційні чоловічі та жіночі головні убори, зачіски, пояси, взуття, доповнення до одягу, прикраси. Символіка народного костюма українців. Регіональні комплекси вбрання українців кін. XIX – поч. XX ст.
15. Планування української хати, її інтер'єр, символіка деталей і предметів у різних етнографічних регіонах України. Житло в духовному світі українця.
16. Теоретичний аналіз концепції громадянського суспільства: історія і сучасний стан. Права і свободи людини та громадянина.
17. Приватна власність: поняття, особливості, нормативно-правові засади захисту та функціонування.
18. Соціально-класова структура суспільства і критерії його стратифікації.
19. Політичний режим: його сутність та типологія.
20. Багатопартійність в Україні: становлення, проблеми та перспективи подальшого розвитку.
21. Поняття громадського об'єднання, принципи утворення і діяльності.
22. Держава і громадські об'єднання.
23. Види та функції засобів масової інформації. ЗМІ як засіб формування громадської думки.
24. Громадянське суспільство як складний і багатоаспектний феномен. Плюралізм в теорії громадянського суспільства.
25. Ідейно-плюралістичні принципи.

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуальне завдання (ІНДЗ) передбачає вибір теми, проведення дослідження та оформлення його результатів у вигляді презентації (проєкту):

1. *Основні напрями і течії в українознавчій науці XIX–XXI століть.*
2. *Історія пошукової українознавчої роботи (експедиційної діяльності) в Україні.*
3. *Розгортання українознавчої роботи в наукових інституціях України у кін. XX – на поч. XXI ст.*
4. *Основні напрями діяльності зарубіжних центрів українознавства.*
5. *Історія створення і поширення українських пісень-гімнів.*
6. *Історія розвитку прапорництва в Україні.*
7. *Українська геральдика: історія формування, символіка.*
8. *Розвиток української мови як генетичного коду народу.*
9. *Зміст і значення української народної орнітоморфної символіки (птахів).*
10. *Флористичні, зооморфні або орнітоморфні образи в українському фольклорі (піснях, казках, приказках і прислів'ях, загадках, замовляннях, колядках і щедрівках, дитячому фольклорі та ін.).*
11. *Дослідження расової та соціальної структури українців.*
12. *Традиції збереження духовності українців у діаспорі (конкретно в якійсь країні).*
13. *Історія формування етнічної території українців.*
14. *Роль антропологічної науки в дослідженні етногенезу українців.*
15. *Характеристика сучасних антропологічних типів українців.*
16. *Етапи формування українського народного календаря.*
17. *Формування світогляду українського народу на ґрунті давньоязичницьких уявлень і вірувань, християнських переказів та апокрифів.*
18. *Формування народних поглядів і знань у галузі медицини та ветеринарії.*
19. *Практика використання українських замовлянь і лікувальної магії.*
20. *Система космогонічних українських народних уявлень і вірувань.*

21. *Класифікація українських народних повір'їв.*
22. *Становлення системи народної моралі й етики в українців.*
23. *Український виховний ідеал у фольклорі (або конкретному його жанрі).*
24. *Раціональність народної метеорології та ґрунтознавства, народного агрокалендаря.*
25. *Поєднання раціональних знань і світоглядних уявлень в етноботаніці та зоології українців.*
26. *Формування системи математичних і метрологічних знань в українців.*
27. *Практика тлумачення сновидінь українцями (народний сонник).*
28. *Архетип Трійці у народному світогляді та українській культурі.*
29. *Творчість відомих майстрів (з обробки дерева, металу, вишивки, народного розпису, писанкарства, ін.) в Україні, на Уманщині, у вашій місцевості.*
30. *Особливості календарної обрядовості Вашого села (міста): обряд «водіння Кози», Купальський обряд, обряд зустрічі весни та ін..*
31. *Особливості сімейної обрядовості Вашого села (міста): весільний обряд, поховальний обряд, родини та хрестини.*
32. *Традиційне дошлюбне спілкування українців: історія і сучасність.*
33. *Творча спадщина Василя Скуратівського (Гната Танцюри, Олександра Найдена, Вадима Щербаківського, Федора Вовка, Павла Чубинського, Миколи Костомарова, Володимира Антоновича, Миколи Сумцова, Володимира Гнатюка, Миколи Маркевича та ін.).*
34. *Аналіз свят осіннього (зимового, літнього, весняного) циклу за працею Олекси Воропая «Звичаї нашого народу».*
35. *Характеристика компонентів народного одягу у праці Олекси Воропая «Звичаї нашого народу».*
36. *Духовна суть свята Русалій за однойменною працею Василя Скуратівського.*
37. *Ієрархія головних дохристиянських богів у праці Василя Скуратівського «Русалії».*
38. *Характеристика персонажів «нижчої» міфології українців (за матеріалами досліджень у вашій місцевості).*

39. *Лірники у духовному житті українців (за працею Наталії Сивачук «Лірники Уманщини»).*
40. *Особливості веснянок та весняних хороводів, русальних, купальських та петрівчаних пісень Вашого села (міста).*
41. *Відображення давніх світоглядних уявлень і вірувань у хліборобських обрядах і трудових традиціях українців.*
42. *Господарська архітектура українського двору: будівництво, планування, призначення.*
43. *Архітектура малих форм (криниця, ворота, загорожа, перелаз) господарського двору та її символіка.*
44. *Символіка хліба і хлібних виробів у традиційних обрядах українців (в календарних, родинних, інших).*
45. *Традиції пошанування головного майстра під час будівництва української хати.*
46. *Характеристика регіональних особливостей народного житла кін. XIX – поч. XX ст. (на прикладі конкретного регіону).*
47. *Розвиток народного хореографічного (музичного) мистецтва (у вашому регіоні).*
48. *Писанкарство як вид традиційного народного мистецтва українців (його розвиток у вашому регіоні).*
49. *Традиційна житлова обрядовість українців (на прикладі вашого регіону, вашої місцевості).*
50. *Український вишиваний рушник у обрядах і звичаях українців.*
51. *Традиційні техніки виготовлення та символіка традиційних жіночих прикрас українців (намиста, обручок, сережок, браслетів та ін.).*
52. *Традиційні жанри фольклору та їх побутування у наш час.*
53. *Збереження своєрідності національної культури українців в умовах глобалізації.*
54. *Інститут правопорядку в сільській громаді: історія та сучасність.*
55. *Морально-етичні стосунки та звичай колективної взаємодопомоги у традиційній сільській громаді.*
56. *Домінантна роль жінки-матері у ментальності українців.*
57. *Традиційна система харчування городян і селян.*
58. *Орнаментальні мотиви українського одягу та колорит його оздоблення.*

59. *Традиції української гостинності та правила народного етикету.*
60. *Використання глиняних виробів у народній обрядовості українців.*
61. *Розвиток сучасних видів українського народного мистецтва.*
62. *Залишки двовір'я у сучасній українській обрядовості.*
63. *Комплекс традиційного вбрання Черкащини (вашої місцевості).*
64. *Художні особливості традиційного українського костюма.*
65. *Творчість майстрині з народного розпису на Уманщині Олени Поліщук (майстрині з вашої місцевості).*
66. *Відомі люди (співаки, гумористи, художники, письменники, поети, музиканти та ін.) вашого краю.*
67. *Творчість фольклорного колективу вашого краю.*
68. *Українська народна лялька як знак, образ, функція.*
69. *Мистецтво виготовлення українських символів-оберегів у вашому краї.*
70. *Сутність та основні дефініції громадянського суспільства.*
71. *Приватна власність: поняття, особливості, нормативно-правові засади захисту та функціонування.*
72. *Основні концепції та підходи до розуміння громадянського суспільства.*
73. *Етапи становлення поняття та явища громадянського суспільства.*
74. *Теоретичні та аналітичні моделі громадянського суспільства.*
75. *Національні особливості громадянських суспільств.*
76. *Вплив процесів трансформації на форму громадянських суспільств.*
77. *Структура, інститути та функції громадянського суспільства.*
78. *Передумови формування та чинники, що визначають стан та рівні громадянського суспільства.*
79. *Онтологія громадянського суспільства: аналітико-дискурсивні теорії взаємодії держави і громадянського суспільства.*
80. *Епістемологічний вимір співвідношення громадянського суспільства і держави: емпіризм, критичний реалізм, ідеалізм,*

і конструктивізм.

81. *Дві основні традиції розуміння громадянського суспільства: Л-традиція та М-традиція.*
82. *Раціональний вибір, елітоцентричний та інституційний ракурси у поглядах на політичне суспільство і громадянське суспільство.*
83. *Громадянське суспільство і політика: ліберальне та комунітаристське трактування проблеми.*
84. *Принципи взаємодії громадянського суспільства і політичного суспільства.*
85. *Громадянське суспільство і держава: особливості співвідношення.*
86. *Громадянське суспільство і демократія: взаємодія та взаємовплив.*
87. *Громадянське суспільство у контексті соціальних трансформацій.*
88. *Роль громадянського суспільства у посткомуністичних демократичних перетвореннях.*
89. *Соціальний капітал: поняття та передумови створення.*
90. *Громадянське суспільство, соціальний капітал і політична участь.*
91. *Громадські рухи (ГР) та організації як інституційний вимір громадянського суспільства: категоріальний аспект.*
92. *Особливості взаємодії ГР та держави у західних демократіях.*
93. *Різновиди та класифікація ГР за сферами та принципами діяльності.*
94. *Економічні основи діяльності ГР на заході.*
95. *Роль ГР у залученні громадян до суспільної діяльності.*
96. *ЗМІ і громадські організації у контексті розвитку та посилення громадянського суспільства.*
97. *Громадянська сутність ЗМІ vs економічні та політичні основи діяльності медіа.*
98. *Віртуальне громадянське суспільство: громадянське суспільство і інтернет (інтернет-видання, інтернет-форуми, соціальні мережі і їх можливості в реалізації принципів громадянського суспільства.*
99. *Відображення принципів громадянського суспільства в інтелектуальній спадщині українських мислителів кінця XIX – поч. XX ст.*

Вимоги до виконання ІНДЗ

ІНДЗ має вигляд виконаного здобувачем самостійного дослідження з обраної теми та оформлення презентації (близько 25–45 слайдів) у форматі комп'ютерної програми Microsoft Power Point, Windows Movie Maker. До неї додається електронний варіант тексту вашого виступу (разом зі списком використаних джерел). Список використаних джерел мовою оригіналу подається згідно з ГОСТом 2015 року (російські і білоруські джерела не використовувати) за алфавітом або у порядку використання.

Посилання на літературу в тексті та презентації подаються за таким зразком: [8, с. 23], де 8 – номер джерела за списком, а 23 – сторінка чи [10, с. 152–154], де 10 – номер джерела за списком, а 152–154 – сторінки.

Орієнтовна структура ІНДЗ (електронної презентації): титульна сторінка (зразок її оформлення подано в ІОС «Moodle»), зміст роботи із зазначенням сторінок, вступ, виклад основного матеріалу (можливе структурування у вигляді розділів та підрозділів), висновки, список використаних джерел, додатки.

Презентацію здобувач захищає на практичному або останньому занятті з дисципліни та надсилає на електронну пошту викладачу.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. **Питання ЗМ 1.** Анімізм, тотемізм, фетишизм у системі світоглядних уявлень українського народу. Уявлення наших предків про Душу, Долю, Людину.
2. Українська демонологія. Класифікація демонічних істот у праці митрополита Іларіона «Дохристиянські вірування наших предків».
3. Передхристиянські вірування наших предків. Божества народної міфології: Білобог і Чорнобог; Род (Рід) і Рожениця; Світовид (Святовид), Сварог, Велес (Волос), Коляда, Купало, Лад (Жив), Віли, Ящур, Тур.
4. Основні культи слов'ян: тварин (змія), рослин, небесних світил (астральний культ).
5. Основні культи слов'ян: культ предків, вогню, води, матері-землі.
6. Міфічні персонажі язичницького культу князя Володимира (київський пантеон богів): Перун, Дажбог, Хорс.

7. Міфічні персонажі язичницького культу князя Володимира (київський пантеон богів): Мокоша, Стрибог, Симаргл.
8. Етнічні архетипи в релігійному житті українців.
9. Християнізація духовного життя українського народу, двовір'я за працею митрополита Іларіона «Дохристиянські вірування українського народу».
10. Рослини в народній уяві.
11. Тварини в народній уяві.
12. Ритуально-міфологічна основа обрядовості весняного циклу. Зустріч весни. Веснянки.
13. Ритуально-міфологічна основа літніх звичаїв та обрядів. Купальські, русальні та петрівчані пісні.
14. Ритуально-міфологічна основа осінніх звичаїв та обрядів.
15. Легенди про виникнення звичаю готувати на Великдень крашанки та писанки. Етногенез і його чинники.
16. Етногенез українського народу.
17. Феномен України (за дослідженням О. Братка-Кутинського «Феномен України»).
18. Семантика тризуба як державного символу України (за дослідженням О. Братка-Кутинського «Феномен України»).
19. Державна символіка України: прапор, гімн.
20. Походження історичних етнонімів і політонімів («Русь», «Україна», ін.).
21. Весільна обрядовість, її ритуально-міфологічна основа. Весільні пісні.
22. Поховальна обрядовість, її ритуально-міфологічна основа. Голосіння.
23. Народна астрономія.
24. Космогонічні українські народні погляди та вірування.
25. Народна метеорологія.
26. Народна математика.
27. Народні назви одиниць вимірювання. Народна метрологія.
28. Система народних поглядів і знань у галузі медицини та ветеринарії.
29. Лікувальна магія українського народу. Замовляння.
30. Народна мораль і етика. Народний етикет. Етичний ідеал українців.
31. Типи сільських поселень. Форми сільських поселень.
32. Громадські та господарсько-виробничі споруди українського села.

33. Традиційний селянський двір, садиба та їх типи в окремих регіонах.
34. Господарські будівлі двору та їх призначення, архітектура малих форм (криниця, ворота, загорожі, перелази).
35. Планування української хати, її інтер'єр, символіка її деталей і предметів.
36. Регіональна специфіка народного житла кін. XIX – поч. XX ст.
37. Житло в духовному світі українця.
38. Звичаї та обряди, пов'язані із закладанням і будівництвом житла.
39. Функції українського вбрання та його символіка.
40. Історія українського костюма: найдавніший одяг на теренах України; вбрання в Україні-Русі X–XIII століть.
41. Український народний стрій XIV–XVIII століть. Костюм запорізького козацтва.
42. Традиційне народне вбрання XVIII–XIX століть.
43. Класифікація традиційного вбрання українців. Характеристика основних компонентів народного костюма XIX – поч. XX ст.
44. Традиційні чоловічі та жіночі головні убори, зачіски. Традиційні чоловічі та жіночі пояси, взуття, доповнення до одягу, прикраси.
45. Регіональні комплекси вбрання українців XIX – поч. XX ст.
46. Господарська основа харчування українців, технологічні прийоми створення харчових запасів для приготування їжі.
47. Щоденна їжа (класифікація, назви традиційних страв і напоїв, способи їх приготування).
48. Гостинність як одна з найвизначніших рис нашого народу. Народний етикет застілля.
49. Режим харчування в традиційній селянській сім'ї, народне дитяче харчування.
50. Святкова та обрядова їжа (обрядове печиво, ритуальні страви свят народного календаря). Обрядові напої. Регіональні особливості народного харчування.
51. Святкова та обрядова їжа (обрядове печиво, ритуальні страви родинних свят).
52. Хліб в обрядах та ритуалах українців.
53. Харчові обмеження та заборони, пости.
54. Історія формування сільської громади. Громадське

самоврядування (регіональні назви посадових осіб, функції громадської ради).

55. Релікти звичаєвого права у громадському побуті селян: оренда та найм, громадське судочинство, жіноче право.
56. Матеріальні засади та види господарської діяльності громад. Звичай колективної взаємодопомоги. Морально-етичні стосунки в громаді.
57. Громадські спільності: козацтво, братства, цехи. Громадські ініціації.
58. Традиційне хліборобство: поєднання в ньому агротехнічного процесу та обрядово-ритуальних дій. Рільництво. Основні етапи агротехнічного процесу. Свято першої борозни. Ритуально-магічна основа першого засіву.
59. Хліборобські обряди та трудові традиції: жниварська обрядовість. Жниварські пісні. Обжинковий обряд «Спасова борода».
60. Тваринництво: його галузі, форми випасу худоби (регіональна специфіка).
61. Допоміжні господарські заняття: бджільництво, мисливство, рибальство, збиральництво.
62. Відхожі промисли українців (чумацтво і візникування; лісорубство і лісосплав; виробництво вугілля, поташу, смоли і дьогтю; виготовлення драниці та гонту).
63. Історія українознавства та пошукової роботи.
64. Предмет і завдання українознавства. Джерела українознавства. Зв’язки українознавства з суміжними науками.
65. Гончарство як своєрідна форма втілення етнічного світогляду українців.
66. Деревообробництво. Галузі деревообробництва. Художнє плетіння. Провідні регіони художніх деревообробних промислів в Україні.
67. Відхожі промисли. Чумацтво і візникування. Чумацькі пісні.
68. Види українського декоративно-прикладного мистецтва: писанкарство, витинанка. Символіка писанки.
69. Українська народна вишивка: історія, техніки, символіка.
70. Художня обробка металу. Виготовлення ювелірних прикрас. Вироби з бісеру.
71. Ткацтво та килимарство. Гутництво. Відомі центри та майстри гутництва.

72. Обробка каменю, кістки та рогу. Художня обробка шкіри, її основні техніки, осередки, майстри.
73. Народний настінний розпис.
74. Народний іконопис. Образ Богородиці. Образ Трійці, Покрови. Святі Миколай, Варвара, Ілля.
75. Народний іконопис. Ікони «Страсті Христові» та «Страшного суду».
76. Народний іконопис. Культ Архангела Михаїла. Юрій-змієборець. Параскева-П’ятниця.
77. Національний характер та ментальність українців.
78. Антропологічні типи українців.
79. Народна музична культура. Розвиток українського народного мелосу. Народні музичні інструменти. Природні стихії у творенні музики. Культ музики та музичних інструментів.
80. Кобзарі та лірники у духовному житті українського народу (репертуар, ініціації, музичні інструменти).
81. Етнічна територія України. Історія формування української етнічної території.
82. Етнографічне районування України. Характеристика Центрально-Східного (Південно-Східного) регіону. Особливості традиційної народної культури цього регіону.
83. Північний (Поліський) регіон. Етнографічна специфіка традиційної народної культури цього регіону.
84. Західний (Південно-Західний) регіон. Своєрідні риси традиційної матеріальної і духовної культури етнографічних груп цього регіону.
85. Етнічний склад населення України.
86. Народний іконопис. Святі Миколай, Варвара, Ілля.
87. **Питання ЗМ 2.** Що таке громадянське суспільство?
88. Які основні складові громадянського суспільства?
89. Як ви визначаєте роль громадянського суспільства в демократичному суспільстві?
90. Що таке плюралізм у громадянському суспільстві?
91. Які відмінності між громадянським суспільством та державою?
92. Які функції виконує громадянське суспільство?
93. Які етапи розвитку громадянського суспільства в Україні?
94. Як історичні події вплинули на формування

громадянського суспільства?

95. Які основні досягнення громадянського суспільства в Україні за останні 30 років?
96. Яка роль громадських організацій у громадянському суспільстві?
97. Які функції виконують профспілки в громадянському суспільстві?
98. Як медіа сприяють розвитку громадянського суспільства?
99. Які існують види неурядових організацій?
100. Як соціальні рухи впливають на формування громадянського суспільства?
101. Що таке ідейно-плюралістичні принципи?
102. Як плюралізм сприяє розвитку демократії?
103. Які переваги і недоліки плюралізму в громадянському суспільстві?
104. Як різні ідеології взаємодіють у громадянському суспільстві?
105. Яку роль відіграє різноманітність поглядів у громадянському суспільстві?
106. Як громадянське суспільство взаємодіє з державними структурами?
107. Які приклади успішної співпраці між громадянським суспільством і державою?
108. Як державна політика впливає на розвиток громадянського суспільства?
109. Які основні виклики стоять перед громадянським суспільством в Україні?
110. Як корупція впливає на діяльність громадянського суспільства?
111. Які є перешкоди для розвитку громадянського суспільства в Україні?
112. Які нормативно-правові акти регулюють діяльність громадянського суспільства в Україні?
113. Як міжнародні правові стандарти впливають на розвиток громадянського суспільства?
114. Які права і свободи забезпечуються для громадянських організацій?
115. Яка роль етики в діяльності громадських організацій?
116. Як дотримання етичних норм впливає на довіру до громадянського суспільства?

117. Наведіть приклад успішної громадської ініціативи в Україні.
118. Які є міжнародні приклади успішного громадянського суспільства?
119. Які соціальні проблеми були вирішені завдяки діяльності громадських організацій?
120. Які форми громадської участі існують в Україні?
121. Як ви оцінюєте активність громадян у політичному процесі?
122. Які інструменти залучення громадян до участі у суспільному житті?
123. Яка роль освіти у формуванні громадянського суспільства?
124. Як просвіта може сприяти розвитку активності громадян?
125. Які програми навчання сприяють розвитку громадянської свідомості?
126. Як глобалізація впливає на громадянське суспільство?
127. Які міжнародні організації підтримують громадянське суспільство в Україні?
128. Які виклики глобалізація створює для національного громадянського суспільства?
129. Як політична культура впливає на розвиток громадянського суспільства?
130. Яка роль політичних партій у формуванні громадянського суспільства?
131. Як вибори впливають на активність громадянського суспільства?
132. Як соціальні медіа сприяють розвитку громадянського суспільства?
133. Які ризики пов’язані з використанням технологій у громадянському суспільстві?
134. Як інтернет-платформи впливають на участь громадян у суспільному житті?
135. Як культура впливає на формування громадянського суспільства?
136. Яка роль мистецтва у розвитку громадянської активності?
137. Як культурні ініціативи можуть сприяти формуванню громадянського суспільства?
138. Яка роль психології в розвитку громадянського

суспільства?

139. Як особистісні якості впливають на участь у громадянському суспільстві?
140. Які методи дослідження використовуються для вивчення громадянського суспільства?
141. Як аналітичні звіти сприяють розвитку громадянського суспільства?
142. Які є найбільш успішні моделі громадянського суспільства в інших країнах?
143. Як можна адаптувати міжнародний досвід для розвитку громадянського суспільства в Україні?
144. Яка роль лідерів у громадянському суспільстві?
145. Як лідерство впливає на ефективність громадських організацій?
146. Які міжнародні програми підтримують розвиток громадянського суспільства в Україні?
147. Як міжнародні відносини впливають на громадянське суспільство?
148. Яка роль громадянського суспільства у захисті навколишнього середовища?
149. Як екологічні ініціативи можуть сприяти розвитку громадянського суспільства?
150. Як психосоціальні фактори впливають на активність громадян?
151. Яка роль психічного здоров’я у формуванні активної громадянської позиції?
152. Які ключові етапи створення успішної громадської ініціативи?
153. Як можна оцінити ефективність громадських ініціатив?
154. Яка роль молоді в громадянському суспільстві?
155. Як залучити молодь до участі у громадському житті?
156. Як громадянське суспільство сприяє соціальній справедливості?
157. Які проблеми соціальної нерівності піднімаються громадськими організаціями?
158. Які моделі участі громадян у прийнятті рішень існують?
159. Як можна покращити механізми залучення громадян до політичного процесу?
160. Які міжнародні організації підтримують діяльність громадянського суспільства в Україні?
161. Як міжнародні проєкти впливають на розвиток

громадянського суспільства?

162. Які реформи необхідні для підтримки громадянського суспільства в Україні?
163. Як розвиток громадянського суспільства впливає на соціально-економічний розвиток країни?
164. Яка роль громадянської відповідальності у формуванні суспільства?
165. Як підвищити рівень відповідальності громадян у суспільстві?
166. Як політична активність громадян впливає на стабільність держави?
167. Які чинники впливають на політичну активність громадян?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна:

1. Гончарук В. Українознавство : навч.-метод. посіб. Умань : «Візаві», 2021. 122 с.
2. Літвінов О. В., Літвінова Н. М. Громадянська освіта : посіб. Дніпро : ТАМАРИСК, 2017. 100 с.
3. Рибалка В. В. Соціально-педагогічне і психологічне забезпечення розвитку дієвого громадянського суспільства і особистості громадянина : посіб. Київ : ТАЛКОМ, 2018. 226 с.
4. Терешко І., Йовенко Л. Українознавство : регіональний аспект : навч.-метод. посіб. Умань : Візаві, 2023. 248 с.
5. Українознавство: методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи : навч.-метод. посіб. / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад. Валентина Гончарук. Умань : Візаві, 2024. 120 с. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/17440.

Допоміжна:

1. Багнюк А. Л. Символи українства : художньо-інформаційний словник. Тернопіль : Терно граф, 2009. 828 с.
2. Боклах Д. Ю., Гончарук В. А., Касаткін О. С. Аналіз впливу літературних текстів на формування і вираження ідентичності: національну, культурну та особисту. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»:* журнал. 2023. № 11(17). С. 71–84. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-71-83. URL:

http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/7811,http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/7811/7855.
3. Гаєвська Л. А. Феномен громадянського суспільства і його вплив на становлення державно-громадського управління освітою (теоретико- методологічний аспект). URL : http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07glatma.htm.
4. Гончарова О. В. Історія та культура України: навч. посіб. Візаві: Умань, 2023. 251 с.
5. Гончарук В. Мицик Мирослав Федорович / Українознавство Уманщини в іменах і дослідженнях : кол. моногр. / Н. П. Сивачук, В. А. Гончарук, О. О. Циганок [та ін.] ; за ред. Н. П. Сивачук ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2024. С. 191–225. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/16449. ISBN 978-617-8547-07-3.
6. Гончарук В., Єпик Л., Кириченко О. Українська культура та особливості її викладання в глобалізованому освітньому просторі. *Вісник науки та освіти.* 2025. № 2(32). С. 1523–1539. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-1523-1539. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/20979/20955.
7. Гончарук В.А., Гармаш О. Л., Карась А. В. Формування культурологічної компетентності майбутнього філолога: методичний аспект. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Умань, 2021. Вип. № 1(5). С. 16–25. DOI: https://doi.org/10.31499/2706-6258.1(5).2021.234757. URL: http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/234757
8. Гончарук В. А., Дрогомирецька Л. Р., & Петрова Н. О. Викладання історії України через призму сучасних педагогічних технологій. *Педагогічна Академія: наукові записки.* 2024. №13. С. 1–29. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14557552. URL: http://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/496, https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/496/377.
9. Гончарук В. А., Осіпенко Н. С. Фольклорна спадщина села Углуватка Христинівського району Черкаської області: навч. посіб. Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. 102 с. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/16472.
10. Гончарук В. А., Побережець Г. С., Михайленко С. М.,

Бойко І. М. Особливості викладання української культури й історії у закладах вищої освіти: від традицій до сучасності. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 11(29). С. 983–993. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11(29)-983-993. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/17284/17353.

11. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв та ін. ; за ред. М. П. Требіна ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків : Право, 2013. 536 с.
12. Громадянське суспільство в Україні : сучасний стан, виклики, стратегія модернізації : монографія. У 2-х т. Т. 1. Загальнотеоретичні та конституційно-правові аспекти розвитку громадянського суспільства в Україні / за ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Скрипнюка. Київ : Юридична думка, 2018. 676 с.
13. Громадянське суспільство в умовах війни: соціологічне дослідження / ICAP Єднання. Київ, 2024. 56 с. URL: https://ednannia.ua.
14. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації : аналіт. доп. / В. М. Яблонський та ін. ; за ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 112 с.
15. Етнографія України: курс лекцій : навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад. О. В. Дудник. Умань : Візаві, 2019. 148 с.
16. Імперативи формування громадянського суспільства в умовах модернізації державного управління в Україні: головні виміри та виклики : кол. моногр. / Л. В. Гонюкова, Л. М. Костецька та ін. Київ: НАДУ, 2018. 288 с.
17. Індекс сталості організацій громадянського суспільства в Україні – 2023 / УНЦПД. Київ, 2024. 78 с. URL: https://ucipr.org.ua/.
18. Історія правових та політичних вчень : навч. посіб. / уклад. Д. С. Коваль. Умань : ВПЦ «Візаві», 2021. 259 с. URL: https://history.udpu.edu.ua/nauka-3/vidavnicha-diyalnist/kafedra-suspilnikh-distsiplin.
19. Історія українознавства / За ред. П. П. Кононенка. Київ : Академвидав, 2011. 508 с.
20. Карташов А. В., Радченко О. В. Громадянське суспільство і політика : політична абетка. Міжнародний Республіканський Інститут. Політична та громадянська освіта.

Київ, 2016. 48 с.
21. Коваль Д. С. Сутність та змістова характеристика поняття «правова культура». Соціально-філософські виміри сучасного українського суспільства : кол. монографія / за наук. ред. проф. Карасевича А. О. Умань : Візаві, 2019. С. 36–42.
22. Коваль Д. С. Функції правової культури. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету.* Умань, 2020. Вип. 2. С. 38–45. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/13340.
23. Колодій А. Чим є і чим не є громадянське суспільство URL : http://www.hgi.org.ua.
24. Курочкін О. В. Різдвяний вертеп : шляхи історичної трансформації. Київ : Ліра-К, 2022. 186 с.
25. Курочкін О. В. Святково-обрядова культура. Київ : Ліра-К, 2021. 297 с.
26. Колісник В. Уповільнення демократичного поступу України на тлі нових викликів та дезорієнтації громадянського суспільства. *Право України.* 2019. № 11. С. 183–199.
27. Кононенко В. В., Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава : співвідношення в публічному управлінні. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1713.
28. Кресіна І., Стойко О. Громадянське суспільство. Енциклопедія цивільного права України / за ред. Я. М. Шевченко ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Ін Юре, 2009. 952 с.
29. Кузнєцова Н. С., Оніщенко Н. М. Роль правової ініціативи у становленні громадянського суспільства. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2018. № 1. С. 120–130.
30. Лелюк Р. В. Концептуальні підходи до процесу взаємодії органів державної влади та громадськості. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.* 2018. № 4. С. 65–69.
31. Лотюк О. До проблеми розуміння функцій громадянського суспільства. URL: http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-3- 2013/item/106-do-problemy-rozuminnia-funktsii-hromadianskoho-suspilstva-lotiuk-o-s.
32. Лук'янова М. М. Роль організацій громадянського суспільства в розвитку сільських територій. *Агросвіт.* 2020.

№ 11. С. 127–135.
33. Лук'янчук Г. Волонтерство – основа відповідального суспільства. *Слово Просвіти.* 2020. Ч. 50 (10–16 груд.). С. 6.
34. Лях Ю. І. Організаційно-правове забезпечення комунікаційних відносин у сфері публічного адміністрування в Україні. *Університетські наукові записки.* 2019. № 4. С. 72–81.
35. Мацюк А. Історичні витоки громадянського суспільства та ідей суспільного договору. *Публічне право.* 2018. № 3. С. 231–238.
36. Науковий інструментарій українознавця : довідник / Наук. ред. Л. К. Токар. Київ : ННДІУВІ, 2012. 376 с.
37. Пишна Л. Г. Громадянське суспільство: поняття, ознаки, структура і принципи (цивільно-правовий аспект). URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13095/1/gromadyanske-suspilstvo-praktichni.pdf.
38. Резнік О. Суб'єкти громадянських практик як підґрунтя демократичного транзиту України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* 2020. № 1. С. 5–22.
39. Село Кочубіївка: історико-культурологічний аспект : кол. моногр. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; авт.-упоряд. : Л. І. Йовенко, В. А. Гончарук, Н. С. Осіпенко, В. Г. Кириченко ; нотний супровід та комп'ют. наб. нот В. В. Семенчука. Київ : Фенікс, 2024. 332 с. ISBN 978-617-8547-08-0. URL: https://drive.google.com/file/d/1cVEcHeDGe7nUGUStg1U97sy-AQ2dSt4f/view
40. Сідельник І. В. Громадянське суспільство в умовах правового режиму воєнного стану. *Вісник КНУТД. Серія: Юридичні науки.* 2023. № 3. С. 58–67. URL: https://er.knutd.edu.ua.
41. Стан та розвиток громадянського суспільства в Україні у 2023–2024 роках: аналітична доповідь / за ред. О. В. Яременка. Київ: НІСД, 2024. 102 с. URL: https://niss.gov.ua.
42. Стерненко С. Найкращий період у нашій історії : як розвивається громадянське суспільство в Україні. *Український тиждень.* 2021. № 33/34. С. 68–69.
43. Русавська В. А. Гостинність в українській традиційній культурі. Київ : Ліра-К, 2020. 279 с.
44. Ткач М. М. Українська звичаєва культура. Київ : Ліра-К,

2021. 591 с.
45. Ткачук І. Світові та національні принципи організації, функціонування та фінансування організацій громадянського суспільства. *Журнал європейської економіки.* 2019. № 3. С. 323–335.
46. Томахів В. Політологія : навч. посіб. 3-е вид., доп. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 224 с.
47. Третяк С. М. Формування поняття «громадянське суспільство» в західній та українській політико-правовій думці. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Tretyak_2002_1.pdf.
48. Україна: історія, культура, ментальність : навч. посіб.; уклад. О. М. Перепелюк. Умань: ВПЦ «Візаві», 2021. 158 с.
49. Українознавство / Уклад. : І. Г. Терешко, В. А. Гончарук, Л. І. Йовенко. Умань : АЛМІ, 2017. 266 с.
50. Усатенко Т. П. Епістемологія українознавства : педагогічний контекст. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 127 с.
51. Цимбал В. О., Коваль Д. С., Родік Т. П. Європейський суд з прав людини як правова гарантія захисту прав людини в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал – електронне наукове фахове видання юридичного факультету Запорізького національного університету.* 2022. № 1. С. 103–106. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/1_2022.pdf/.
52. Шауренко А. В. Побут та дозвілля українського села в 1991–2005 рр. : регіональний контекст. Київ : Ліра-К, 2023. 209 с.
53. Яковлєв П. О. Правові засади участі інститутів громадянського суспільства у забезпеченні інформаційної безпеки України. *Часопис Київського університету права.* 2019. № 4. С. 142–146.
54. Яремович О. І. Вплив інститутів громадянського суспільства на правоохоронні органи держави крізь призму діяльності громадських рад. *Часопис Київського університету права.* 2021. № 2. С. 145–148.
55. 37 історій про тристоронню взаємодію / Центр демократії та верховенства права. Київ: CEDEM, 2024. 60 с. URL: https://cedem.org.ua.
56. Aliyeva, G. B.; Honcharuk, V.; Pavliuk, N.; Zinchenko, V.; Sivachenko, I. Revisão das tecnologias e métodos pedagógicos modernos no domínio da filologia de acordo com as normas

europeias (revisão de literatura). *Revista on line de Política e Gestão Educacional,* Araraquara, v. 27, n. esp.2, p. e023049, 2023. DOI: 10.22633/rpge.v27iesp.2.18778. Disponível em: https://periodicos.fclar.unesp.br/rpge/article/view/18778. Acesso em: 8 dez. 2023. https://periodicos.fclar.unesp.br/rpge/article/view/18778,https://periodicos.fclar.unesp.br/rpge/article/view/18778/17114 (Web of Science).

57. Honcharuk Valentyna, Lopushan Tetiana. Moral and ethical imperatives of family education of ukrainians in the works of ukrainian writers of the late XIX – early XX century. *Theoretical foundations of pedagogy and education:* collective monograph / Hritchenko T., Loiuk O., etc. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2021. 994 p. P. 681–695. Available at: DOI – 10.46299/ISG.2021.MONO.PED.III. URL: https://isg-konf.com/theoretical-foundations-of-pedagogy-and-education/. ISBN-978-1-63972-068-2
58. Daria Koval, Svitlana Sovhira, Ruslan Masliuk, Volodymyr Mykolaiko. Hierarchy of the concepts «culture» and «legal culture». *Laplage em Revista.* Sept/Dec. Pesquisa cientifica: insightse descobertas v.7 n. 3 (2021). P. 126–135. URL: https://www.researchgate.net/publication/353910489_Hierarchy_of_the_concepts_of_culture_and_legal_culture (Web of Science).
59. Zinchenko V., Udovychenko L., Maksymenko A., Gevorgian K., Nesterenko T., Honcharuk V. Aprendizaje basado en proyectos en la formación de futuros filólogos. *Revista De La Universidad Del Zulia,* 12(35), 2021, 134–147. DOI:http://dx.doi.org/10.46925//rdluz.35.08, URL:https://produccioncientificaluz.org/index.php/rluz/article/view/37045/40217 (Web of Science)
60. Koval D., Kravchenko L., Matvisiv Y., Berbets T., Hrechanyk N., & Yakymenko S. (2025). Pedagogical conditions of the innovative process of preparing students for research activities in higher education institutions. Conrado Journal, 21(103), e4331. URL: https://conrado.ucf.edu.cu/index.php/conrado/article/view/4331.

Інформаційні ресурси

1. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/fonds/visnyk/poshuk.php3?them_key=%D3%EA%F0%E0%BF%ED%EE%E7%ED%E0%E2%

F1%F2%E2%EE
2. Громадська активність громадян України : загальнонац. дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва з 19 до 25 грудня 2018 р. URL: https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan- ukraini.
3. Громадянське суспільство в Україні: виклики і завдання. URL: https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-vikliki-i-zavdannya.
4. Diasporiana. Електронна бібліотека. Проект зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції та розсіяння. URL: http://diasporiana.org.ua/category/ukrainica/ (Ukrainica, мистецтво, фольклор)
5. Електронна бібліотека «Україніка». URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB (історія, фольклор, культура, мистецтво)
6. Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ-І). – Мюнхен, Нью-Йорк, 1949-52. – 1230 с. URL: http://litopys.org.ua/encycl/eu.htm
7. Українське народознавство Павлюк С. П. (ред). URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000466,https://archive.org/details/narodoznavstvo2006/page/422/mode/2up

Законодавчо-нормативні акти

1. Про громадські об’єднання (стаття 21) : Закон України в редакції від 22.05.2021 № 4572-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572- 17#Text.
2. Про добровільне об’єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19.
3. Про місцеве самоврядування: Закон України в редакції від 09.08.2021 р. № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text.
4. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27 верес. 2021 р. № 487/2021. *Голос України*. 2021. 1 жовт. С. 10–11.
5. Про органи самоорганізації населення (стаття 14) : Закон України в редакції від 01.01.2020р. № 2625-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text.

6. Про організації роботодавців, їх об’єднання, права і гарантії їх діяльності (статті 18, 22) : Закон України в редакції від 02.11.2016 р. № 5026-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text.
7. Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (стаття 9): Закон України в редакції від 04.11.2018 р. № 554/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80#Text.
8. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (статті 21–24): Закон України в редакції від 23.05.2021 р. № 1045-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text.
9. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26.02.2016 № 68/2016. URL: https://www.president.gov.ua/documents/682016-198054.
10. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 710-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini.

Сайти з неформальної освіти:

1. https://prometheus.org.ua/ – Prometheus.
2. https://www.ed-era.com/courses/ – EdEra (Education Era).
3. https://ruh.com.ua/ – РУХ: освіта.
4. https://vseosvita.ua/ – Всеосвіта.
5. https://www.coursera.org/ – Coursera.
6. https://osvita.diia.gov.ua/ – Дія. Цифрова Освіта.

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Кафедра української літератури, українознавства та методик їх навчання
Кафедра соціальних і правових дисциплін

Укладачі: Валентина ГОНЧАРУК
Дар'я КОВАЛЬ

УКРАЇНОЗНАВСТВО: ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА, ГРОМАДЯНСТВО

методичні рекомендації

до практичних занять та самостійної роботи